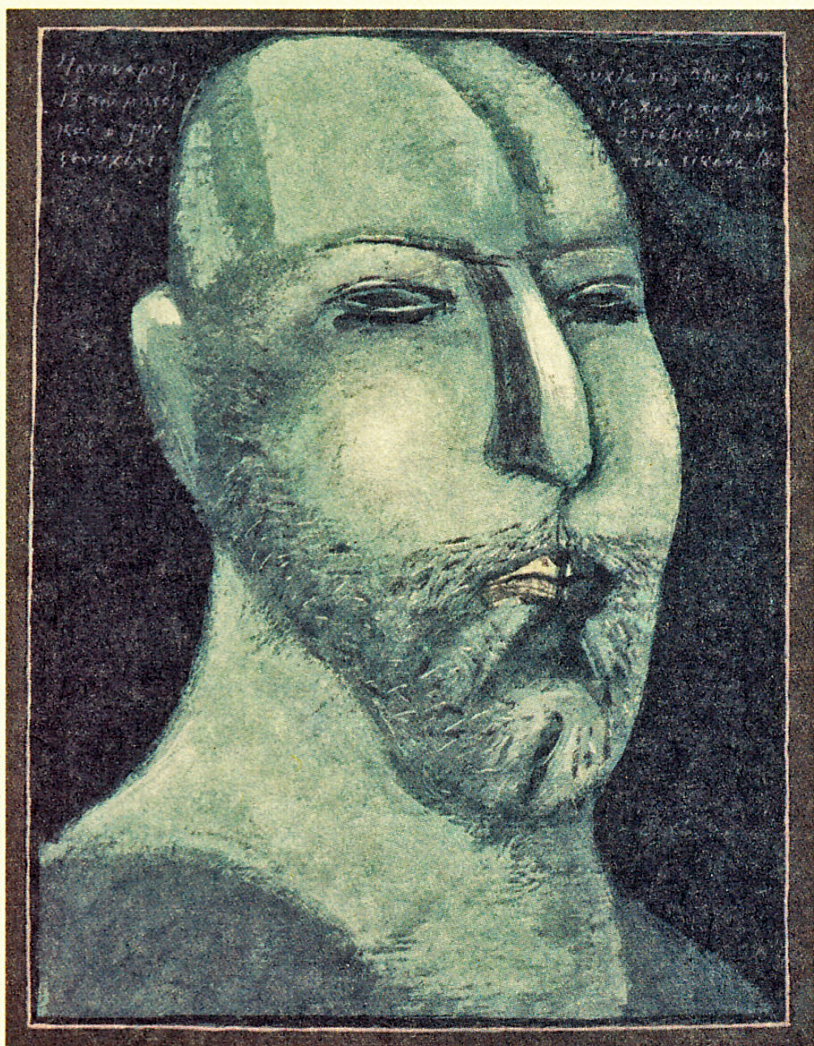

Χάος και Θάψι

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

• ΝΙΚΟΣ Β. ΚΑΡΑΤΖΕ-
ΝΗΣ: Ο σκά-
ρος • ΣΤΕ-
ΦΑΝΟΣ ΤΟ-
ΣΚΑΣ: Τα χει-
μαδιά • Συνέ-
ντευξη με τον
ΠΑΝΤΕΛΗ Γ.
ΠΟΥΡΝΑΡΑ:
«Η αλλαγή των
συνθηκών με
οδήγησε στην
εγκατάλειψη
μακροχρόνιων
βλάχικων συ-
νηθειών» •
ΝΙΚΟΣ Β. ΚΑ-

ΡΑΤΖΕΝΗΣ: Ένα φθινόπωρο με τα πρόβατα στα χιόνια και
στα ποτάμια • ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ: Θερινές πολιτιστι-
κές αναφορές του Συλλόγου μας στη Χώσεψη • ΧΡΥΣΟΥ-
ΛΑ ΕΛ. ΠΑΠΠΑ: Στη μνήμη της Ιωάννας Παππά-Παπα-
γεωργίου • ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ: Γράμμα από ένα νησιώτη

Χάος και Θεία

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ – ΕΚΔΟΣΗ: Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας (στην Αθήνα) «Ο Άγιος Κοσμάς». Συνεργάζεται η Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας (στην Άρτα) «Ο Άγιος Γεώργιος».

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ: Γιώργος Μακαβέλος.

Διευθύνεται από ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Κώστας Αγγέλης, Μπάμπης Καραλής, Ευανθία Νταβαντζή, Ειρήνη Σιόντη.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Κώστας

Αγγέλης, Ευανθία Νταβαντζή

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ, ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ, ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ: Φαιδριάδων 129, 113 64, Αθήνα, τηλ. 86 22 703.

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ιδεότυπο, Ζ. Πηγής 48, τηλ. 33 03 991.

ΦΙΛΜ: Ίχνος, Ζαΐμη 30, τηλ. 82 28 258

ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ανδρέας Μποτζάκης, Τσαβέλλα 10, τηλ. 33 01 604.

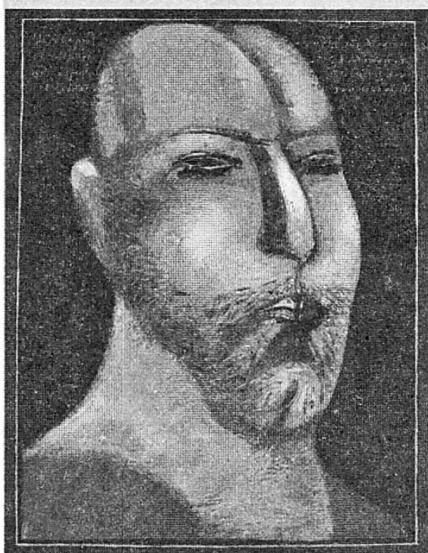
ΣΥΝΔΡΟΜΗ (για 4 τεύχη) ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 2.000 δραχ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 3.500 δραχ.

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: 500 δραχ.

ΔΙΑΘΕΣΗ: ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις-Βιβλιοπωλείο «Βιβλιογονία», Ακαδημίας 57, 106 79, Αθήνα, τηλ. 26 34 550 – Εναλλακτικό Βιβλιοπωλείο, Θεμιστοκλέους 37, Αθήνα, τηλ. 38 02 644. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Βιβλιοπωλείο «Συνάντηση», Καμβουνίων 6, 54 621, τηλ. 231 384

ΤΕΥΧΟΣ 14
ΑΘΗΝΑ
ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1996

εξώφυλλο:
ΝΙΚΟΣ
ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ,
*Ο ζωγραφισμένος που
θυμάται,*
1986, πλαστικό

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ❑ 5. Προλογικό σημείωμα
- ❑ 6. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΤΟΣΚΑΣ:
Τα χειμαδιά
- ❑ 9. ΝΙΚΟΣ Β. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗΣ
Ο σκάρος
- ❑ 12. Συνέντευξη με τον
ΠΑΝΤΕΛΗ Γ. ΠΟΥΡΝΑΡΑ:
«Η αλλαγή των συνθηκών με οδήγησε στην
εγκατάλειψη μακροχρόνιων βλάχικων
συνηθειών»
- ❑ 16. ΝΙΚΟΣ Β. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗΣ:
Ένα φθινόπωρο με τα πρόβατα στα χιόνια
και στα ποτάμια
- ❑ 35. Έγραψαν...
- ❑ 39. Ιωάννα Παππά-Παπαγεωργίου
- ❑ 40. ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ:
Πολιτιστικός Αύγουστος - Χώσεψη '96
- ❑ 41. ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ:
Γράμμα από ένα νησιώτη

Ο Νίκος Χουλιάρης γεννήθηκε τον Οκτώβριο του 1940 στα Γιάννενα. Θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους σύγχρονους ζωγράφους.

Ασχολήθηκε επίσης με τη μουσική. Έγραψε πολλά τραγούδια και έκανε διασκευές σε δημοτικά τραγούδια. Ήταν ο πρώτος που παρουσίασε τα ηπειρώτικα στο κοινό της Αθήνας.

Από το 1962 μέχρι σήμερα γράφει και δημοσιεύει κατά καιρούς, σε διάφορα περιοδικά, ποιήματα, πεζά καθώς και κείμενα για τη ζωγραφική. Έχουν εκδοθεί τα παρακάτω βιβλία του: 40 σχέδια (1974), Ζωγραφική-κείμενα (1978), Ο Λούσινας (1979), Το Μπακακόκ (1981), Το χιόνι που ήξερα (1983), Ζωή την άλλη φορά (1985), Το άλλο μισό (1987), Ο χρόνος είναι πάντα με το μέρος του (1989), Μια ιστορία του μακρού χειμώνα (1990), Η μέσα βροχή (1991), Νίκος Χουλιάρης - Ζωγραφική 1969-1991.

Προλογικό σημείωμα

Ο άνθρωπος εγκαταλείπει για πολλούς λόγους τον τόπο του, με ποικίλουσα συχνότητα και ένταση και για διαφορετικά από περίπτωση σε περίπτωση χρονικά διαστήματα: ο τσοπάνης κατεβαίνει στα χειμαδιά υπακούοντας πλήρως στους ρυθμούς και τις ανάγκες του κοπαδιού του.

Η ιστορία της συνύπαρξης ανθρώπου και ζώων είναι πολύ παλιά. Κλιματολογικές μεταβολές στον πλανήτη μας γύρω στα 10.000 π.Χ. υποχρέωσαν τον άνθρωπο αντί να κνηγάει αδιάκριτα τα ζώα να τα προστατεύει κατ' επιλογή. Αν η θανάτωση των ζώων προσέφερε εφ' άπαξ το κρέας τους, η εξημέρωση και διαποίμανσή τους παρείχε μαλλί, απογόνους και κυρίως (σχεδόν μονίμως) γάλα. Η καθιέρωση της γαλακτοφαγίας έστρεψε τον άνθρωπο από πολύ νωρίς στη συστηματική εκτροφή των κατάλληλων ζώων.

Ο ποιμενικός βίος αποτέλεσε έτσι φάση αλλά και όψη της πολιτισμικής μας ιστορίας -το τελευταίο ως σήμερα.

Η ζωντανή κινητή περιουσία (αυτή η λέξη προκειμένου περί του κοπαδιού δεν έχει μόνο κτητικό περιεχόμενο), το βίος, επιβάλλεται να διατηρηθεί και κατά τους δύσκολους χειμωνιάτικους μήνες που τα χιόνια καλύπτουν τις ορεινές εκτάσεις. Κι ο τσοπάνης κατεβαίνει μαζί με το κοπάδι του στα χειμαδιά. Ασφαλώς αφήνει συχνά πίσω του οικογένεια και συγγενείς· αλλά μ' ό,τι συνυπάρχει στα "κατώμερα" το αγαπάει επίσης. Όταν είναι μαζί με τα ζώα του δεν είναι μόνος. Ξέρουν και μπορούν αυτά να του επιστρέφουν τη αγάπη που τους δείχνει, να του χαρίζουν τη δική τους θαλπωρή. Εκείνη που έζησε και ο νεογέννητος Χριστός φιλοξενούμενος στη φάτνη τους σε κάποια μακρινά χειμαδιά...

Καλά Χριστούγεννα!

Η Συντακτική Επιτροπή.

Στέφανος Τόσκας

Τα χειμαδιά

ΜΕ ΕΚΔΗΛΗ ΧΑΡΑ ΜΙΚΡΑ ΠΟΥ ΕΙΜΑΣΤΕ περιμέναμε το πέραςμα προς τα χειμαδιά των κοπαδιών το φθινόπωρο και το καλοκαίρι την επιστροφή. Ήταν το θέαμά μας γιατί όλα τα κοπάδια είχαν διάβα το χωριό μας απ' τα βουνά των Τζουμέρκων απ' τα Πράμαντα ως τη Χώσεψη. Το χωριό μας αποτελούσε τον πιο σύντομο δρόμο προς τα χειμαδιά του κάμπου της Άρτας.

Τα κοπάδια κατέβαιναν απ' το Ριζό, στο Φτηλιά, στις Γριτζελές, στον Αγ. Παντελεήμονα και άκρη του δρόμου προχωρούσαν στο Μύλο το Βακούφικο, στο Σιργίδι, στη Μπούγα (Ανεμορράχη), στο Σαραντάπορο, στην Καλεντίνη, στον Κάμπο.

Οι μεγαλύτεροι τσελιγκάδες, όπως ο Καραβασίλης, οι Γιώτηδες, ο Σαπλαούρας, ο Σκαμπαρδόνης, είχαν χιλιάδες γιδοπρόβατα. Το σκηνικό κρατούσε πολλές φορές μέρες. Μπροστά το μεγάλο γκισέμι, με το πελώριο κυπρί (σωστή καμπάνα). Ήταν ένας μεγαλόσωμος τράγος, που συνήθως πήγαινε μπροστά από τα γίδια. Τα γίδια ακολουθούσαν με τα ποικίλα κυπριά τους που με μεγάλη τέχνη οι τσοπαναραίοι είχαν φτιάσει τις λεγόμενες αρματωσιές, σωστή αρμονία ήχων.

Πήδαγε τ' ανάποδο κοπάδι του Κρυστάλλη από δω κι από κει στα κήπια του χωριού, αρπάζοντας ό,τι πράσινο πρόφταινε. Οι μπιστικοί τα έδιωχναν με πετροβολίσματα ή με τις μακριές σιδερένιες αγγλίτσες τους. Ακολουθούσαν τα πρόβατα: πιο βολικά αυτά στη γραμμή. Μπροστά το κριάρι με τα μεγάλα στριφτά του κέρατα και το τεράστιο κουδούνι του. Τα μαλλιαρά και άγρια τσοπανόσκυλα να τρέχουν πλάι απ' το κοπάδι τους, φύλακες αληθινοί.

Ένας απ' τους μπιστικούς κρατάει ένα νεογέννητο αρνάκι στο σβέροκο του που θυμίζει αρχαϊκή ποιμενική σκηνή. Τα πρόβατα ακολουθούν πιστά το κριάρι και κατακυλούν στις πλαγιές για τη Γκούρα.

Φόβος και τρόμος μας πιάνει αντικρύζοντας τ' αγριωπά τσοπανόσκυλα που γρύλιζαν όταν ζυγώναμε. Η ουρά των κοπαδιών ξεκινά απ' το μύλο και φτάνει στον Αγ. Παντελεήμονα, που υπολογιζόταν σε χιλιάδες.

Πίσω πίσω ακολουθούν τα μουλάρια, φορτωμένα με τους γιούκους, με τις βελέντζες, τις φλοκάτες και τα φανταχτερά κίλιμα. Τα παιδάκια των τσοπαναραίων και του τσέλιγκα, δυο δυο απάνω στα μουλάρια, κρατιώνται απ' τα κοτσάκια του σαμαριού.

Πιο πίσω ο αρχιτσέλιγκας στο άλογό του (μπινέκι) με σέλα και πλουμιστές μαντα-

νίες, ακολουθούσε καμαρωτός (ίδιος Άη Γιώργης) το ατέλειωτο κοπάδι του.

Σ' άλλα μουλάρια φορτωμένο όλο το συγγυρικό της φαμελιάς: καζάνια και τετζερέδια κασιτερωμένα, καρδάρες, γαλόφτσες, πυρωσιές, κρεμαστάλες, ρόκες, λανάρια και ό,τι άλλο χρειάζεται ένα ποιμενικό σπίτι.

Οι όμορφες κόρες τους καθισμένες στα μουλάρια πάνω στις φλοκάτες ή στα κιλίμια σκορπούν την ομορφιά τους στο διάβα τους, ψιλοτραγουδώντας τους ποιμενικούς τους σκοπούς.

Παίρνοντας αντάλλαγμα από τους τσοπάνηδες μια τσαντίλα τυρί, τους πρόσφεραν οι νοικοκυρές ψωμί ζεστό ανεβατό (σμιγό) ή σταρένιο γιατί το δικό τους ξεραινόταν ώσπου να φτάσουν στο χωριό μας.

Στο τσελιγκάτο

Μεταξύ Πρένστας και Γρεμενίτσας υπήρχε ένα άριστο χειμαδιά με άφθονη βοσκή,

φωτο: Σπύρος Μελετζής

υπήνεμο και ζεστό.

Ένας μεγαλοτσέλιγκας είχε στήσει εκεί την καλύβα του, στην οποία έτυχε να φιλοξενηθώ μια βραδυά διαρκούσης της Κατοχής. Η θολωτή αυτή καλύβα ήταν το κάτι άλλο. Πλεγμένη με ξύλα και χαμόρικα τόσο τεχνικά που το καλύτερο πουλί δεν θα μπορούσε να πλέξει. Μεγάλη σε μέγεθος ώστε μπορούσε να χωρέσει πλέον από 15 ενοίκους. Η πόρτα εφαρμοστή ώστε να μην επιτρέπει στο κρύο να μπαίνει μέσα. Το εσωτερικό της πλεγμένο επίσης αριστοτεχνικά με μαλακά κλαριά και στρωμένο με φλοκάτες και βελέντζες που δημιουργούσαν μια αφάνταστη θαλπωρή και ευχάριστο ύπνο.

Στη μέση της θολωτής καλύβας υπήρχε η στιά (εστία) χωρίς μπουχαρί αλλά ο καπνός έβγαινε από μια τρύπα στο κέντρο του θόλου, η οποία καλυπτόταν από ένα μουσαμά για να μη μπαίνει η βροχή. Ο ελκυσμός του καπνού ήταν άριστος λες και είχε μελετηθεί από αρχιτέκτονα. Τα κούτσουρα καίγαν όλη τη νύχτα και η αντιφεγγιά τους λάμπρυνε το μεγάλο καλύβι.

Με άφθαστη νοστιμάδα δειπνήσαμε: ψητά, τυριά, γιαούρτια και κλώστρες απ' τα νεογέννητα πρόβατα. Κρασί ζαμπελίσιο, σωστή σαμπάνια.

Η ελληνική φιλοξενία και οι περιποιήσεις της γυναίκας του τσέλιγκα έφθαναν στο έσχατο τέρμα της ελληνικής ξενίας, που μου έμεινε αλησμόνητη στα 50 τόσα χρόνια που πέρασαν.

*Χειμώνιασε χιόνια πολλά στα κορφοβούνια πέφτουν
ρεύουν τα φύλλα των κλαριών, ξισκιώνουν τα λογγάρια,
θολώνουν οι νεροσυρμές, οι βρύσες κρυσταλλιάζουν
κι οι τσελιγκάδες κουβαλούν στους κάμπους τα κοπάδια.*

Κ. Κρυστάλλης

Νίκος Β. Καρατζένης

Ο σκάρος

Ο ΣΚΑΡΟΣ (αρχαίο ρήμα σκαίρω = σκιρτώ, πηδώ, σκαρίζω). «Ήρθε ο σκάρος, ήρθε ο χάρος». Με το στίχο αυτό οι «παλιοί» νομάδες κτηνοτρόφοι του ελλαδικού χώρου υποδέχονταν τη σκληρή ασχολία που άρχιζε από τη στιγμή που έφταναν στα χειμαδιά, κατά το μήνα Χαμένο, που άρχιζε να «χάνει» η μέρα (να μικραίνει) και σταματούσε το Μάρτη που μεγάλωνε η μέρα κι άρχιζε ο τόπος να χορταριάζει. Οι φθινοπωριάτικες νυχτιές ήταν ατέλειωτες, τα πρόβατα ήταν γκαστρωμένα, «τα βάρ(ε)γαν τ' αρνιά» και δεν άντεχαν νηστικά ως το χάραμα γι' αυτό οι τζιομπαναραίοι τα σκάριζαν (έβγαζαν απ' το μαντρί) το μεσονύχτι ν' αρπάξουν κανά κλαρί, να κόψουν κανά σπερδούκλι, να «σιουμαλίσουν», να μαζέψουν κάνα ξεροχόρτι. Ο σκάρος ήταν η στιγμή που δοκιμαζόταν η ανθρώπινη αντοχή στο παράωρο ξύπνημα, στην α-γρύπνια, στο κρύο, στη βροχή, στον αέρα, στο νυχτοπερπάτημα, στις νυχτιάτικες γυαλοπαγιές.

Το ρολόι των τζιομπαναραίων τη μέρα ήταν ο ήλιος και τη νύχτα η Πούλια και τα ζυγά, όταν είχε ξαστεριά. Έτσι άμα «τσάκιζε» η Πούλια, είχε κάνει τη μισή διαδρομή της κι έγερνε προς τη δύση της, οι πραταραίοι σκάριζαν τα κοπάδια τους και φύλαγαν να κάμει δρόμο δυο-τρεις οργιές, δύομισι ώρες περίπου για να τα ξαναφέρουν στο γρέκι για ύπνο. Όταν ο καιρός ήταν βροχερός και το σκοτάδι το μεσονύχτι ήταν πηχτό κι αδιαπέραστο, οι νομάδες σκάριζαν τα πρόβατα όταν ένοιωθαν (ξυπνούσαν)· πάντα είχαν το νου τους στα ζωντανά αλλά κι αυτά ήταν μαθημένα και σαν ερχόταν η ώρα του σκάρου, ήταν ανήσυχα, έκαναν πως προγγούσαν, ξύνονταν για να βροντήσουν τα κυπροκούδουνά τους, δίνοντας έτσι το σύνθημα στον πρατάρη τους να τα φροντίσει.

Στο σκάρο, ακόμα και τα γίδια δεν έφευγαν πολύ μακριά από τα μαντριά τους, αλλά άρπαζαν βιαστικά ό,τι έβρισκαν μπροστά τους να «στομώσουν» την πείνα τους. Σαν είχε φεγγαροβραδιά και γλυκό καιρό, οι τζιομπαναραίοι έβλεπαν όλο το κοπάδι τους και το «φύλαγαν από το ξηραμένο», τις θεοσκοτεινες όμως νυχτιές, είχαν ακονισμένες όλες τις αισθήσεις τους, «δεν κοκούνταγαν καταή» (δεν κάθονταν κάτω), έφερναν γυροβολιά τα πρόβατα ή τα γίδια, «σιούραγαν» δυνατά και χούγιαζαν, παρακινούσαν τα σκυλιά ν' αλυχτούν, άναβαν κι από καμιά φωτοκαϊά σε τούφες από πουρνάρι που τα χλωρόφυλλά του έκαναν κρότο. Έτσι πυρώνονταν αλλά και κρατούσαν μακριά τ' αγριοζούλαπα που πολλές φορές τ' άκουγαν να ουρλιάζουν με παρατεταμένα ουρλιαχτά στα παράπλαγα και στις λογιές.

Στα γκαστρωμένα πήγαιναν δυο τζιομπαναραίοι γιατί στο σκάρο γεννούσε κι από κανένα κι ο φόβος να μείνει έξω από το γρέκι ήταν μεγάλος· ζημιές πάθαιναν από τις αλεπούδες που μόλις άκουγαν βελαξιά γεννησιάρικου αρνιού, ορμούσαν να το αρπάξουν κι έτσι τσαγκαδεύονταν οι προβατίνες κι ήταν μεγάλη η στενοχώρια για τον τζιομπάνο, αν δεν είχε άλλο αρνί διπλάρικο, να το «βάλει» στην προβατίνα που έχανε το δικό της. Τα γεννημένα δεν τα σκάριζαν γιατί είχαν τ' αρνάκια, έτρωγαν αμαλαϊά κι ήταν καλύτερα βοσκησμένα από τα ζγούρια και τα στέρφα, που τα σκάριζαν άκοπα κάθε βραδιά. Κάποιοι μερακλήδες γαλαριάρηδες, πρατομάχους τους έλεγαν οι παλιοί τσελιγκάδες, σκάριζαν και τα γεννημένα, αφού κρατούσαν μέσα στα μαντριά τ'αρνιά όπως έκαναν και τα κατσικάκια στο σκάρο των γιδιών οι γιδαραίοι.

Στις γεναριάτικες γυαλοπλαγιές οι στερφαραίοι «πούντιαζαν», τους περόνιαζε η παγωνιά ως το μεδούλι, μα αυτοί δεν εννοούσαν να μη σκαρίσουν τα κοπάδια τους, το είχαν σε περηφάνια ν' αφηφούν τ' αγριοκαίρια της νύχτας. Πολλές φορές που βοσκούσαν κρυφά το βοϊδολίβαδο κάποιας κοινότητας, οι πραταραίοι βούλωναν τα κριαροκούδουνα και τ' άλλα μισοκούδουνα για να μην ακούγονται τα πρόβατα και προδίνονται στον αγροφύλακα και στους χωριάτες. Αβάρετοι άνθρωποι ακόμα και στη νυχτιά κοντά στα ζωντανά τους, να τα βοσκήσουν, να τα περιποιηθούν, να μην κακοπεράσουν και τους «κακοφανεί». Άλλοτε πάλι «απόλαγαν» στο σκάρο και το σύνορο κι όταν τους έπαιρναν είδηση οι συνορίτες έπεφταν κλιτσιές νυχτιάτικα. Ο αξιότερος ξύλιαζε τον άλλο κι ας είχε εκείνος δίκιο καμιά φορά.

Σαν χαμήλωνε η Πούλια, οι τζιομπαναραίοι ξανάφερναν τα κοπάδια στα γρέκια τους, δυνάμωναν τη φωτιά στο καλύβι, έφτιαχναν κανά καφέ στα γερόντια που είχαν ξυπνήσει, πύρωναν καμιά ροκίσια φέτα, τη ροκάνιζαν με τυρί, έσβηναν τη δίψα τους κι έγερναν να «πλαιιάσουν» ως το ξημέρωμα στο «φτερό» του κοπαδιού, έξω με στέγη τον ουρανό και στρώμα κλάρες πουρναρίσιες και ασφάκες. Τότε τ' απόσκαρο, ήταν φόβος να τους βάλει στον ύπνο «το ξηραμένο», να πηδήξει στο γρέκι και να τους κάνει ζημιά γιατί από το κρύο, την αγρύπνια και την ορθοστασία, καθώς τυλίγονταν στην κάπα τους, τους έπαιρνε ο ύπνος κι ήταν δύσκολο να νιώσουν τον πρόγγο των προβατιών. Τα πρόβατα που τα σκάριζαν, το πρωί κοιμούνταν ήσυχα και δε βιάζονταν να πάνε για βοσκή, άμα ήταν ασκάριστα από κακοκαιρία, το χάραμα ήθελαν να σπάσουν το φράχτη.

Τα «χ(ι)νοπώρια» έκανε γλυκό καιρό κι αν τύχαινε φεγγαροβραδιά, ο σκάρος ακόμα και στα παράωρα είχε παράξενη γοητεία κι ομορφιά· μέσα στη γαλήνη της ερημιάς, ακούγονταν μόνο οι θόρυβοι της φύσης: το ελαφρό θρόισμα των φύλλων, το απόμακρο γαύγισμα ενός σκυλιού, η μοναχική κραξιά του νυχτοκόκορα, το ανάριο λάλημα των κουδουνιών, που όλα μαζί «συνέθεταν» μια απαλή ποιμενική συμφωνία. Μια τέτοια συμφωνία είναι ο ποιμενικός σκοπός, ο θρυλικός πια σκάρος που είναι ένα παθητικός, παραπονιαρικός ύμνος της βουκολικής ομορφιάς, της γνήσιας και παρθένας ζωής, που μόνο οι νομάδες, τα παιδιά της βροχής, του ήλιου, της νύχτας και

της αυγής, την ένιωθαν ως τα κατάβαθα της ψυχής τους.

Σκάρισμα οι Τζουμερκιώτες κτηνοτρόφοι έλεγαν και το πρωινό αργό ξεκίνημα των προβατιών για τη βοσκή, καθώς και το δειλινό τους σκόρπισμα από το στάλο την άνοιξη στα χειμαδιά και το καλοκαίρι στα ξεκαλοκαιριά των βουνών τους. Ο πονεμένος ποιητής Κ. Κρυστάλλης στο «σκάρο» του περιγράφει το σκάρισμα των κοπαδιών στο μεσονύχτι του καλοκαιριού από τους «παλιούς» πραταραιούς.

Μετά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια οι περισσότεροι Τζουμερκιώτες κτηνοτρόφοι δε σκαρίζουν τα κοπάδια τους. Τα ορμώνουν (κατευθύνουν) από το βράδυ σε μια κατεύθυνση, συνήθως τα χαμηλώνουν στις πλαγιές, οπότε αυτά μόνα τους βόσκοντας ανηφορίζουν και βγαίνουν σε κάποιο «γρέκι», σε κάποιο ανάραχο και κοιμούνται. Αν τα «καλλιάζει ο τόπος» δηλ. αν έχουν περιθώριο, τα πρόβατα σκαρίζουν από μόνα τους μια-δυο ώρες πριν φέξει και τραβούν για τα ψηλώματα, ώσπου να φτάσουν κατάραχα και τα βρίσκει το θαμποχάραμα να βόσκουν. Την αυγούλα οι τζιομπαναραίοι παίρνουν τα φιδόστριφτα μονοπάτια, τα «σύρματα» που ριγώνουν τις ψηλόραχες της Πίνδου και σκαρφαλώνουν στις αετοκορφές να «σαλαγήσουν» τα κοπάδια τους τον κατήφορο, ώστε να «πέσουν» στη στρούγκα για άρμεγμα.

Όταν όμως υπάρχει περίπτωση να σμίξουν τα πρόβατα μ' άλλα κοπάδια ή να «κρούξουν» το ξένο σύνορο, οι πραταραίοι ακολουθούν τα προβατοκόπαδα όλη τη νύχτα «από κοντά», καθώς λένε, και λαγοκοιμούνται στο φτερό, σε μια πλευρά του κοπαδιού για να τα προσέχουν. Το κρύο της αυγής κατάραχα μέχρι να «σκάσει» ο ήλιος, ούτε η κάπα η τραγομαλλίσια δεν μπορεί να το αντιμετωπίσει.

Από το νυχτοσκάρισμα των κοπαδιών σε πολλά Τζουμερκοχώρια έχει επικρατήσει και στην καθημερινή ζωή η φράση «αυτός σκάρισε ή αυτός είναι σκαρ(ι)σμένος», που σημαίνει πως το άτομο για το οποίο γίνεται λόγος έχει χάσει τα λογικά του. Κι αυτό ίσως γιατί τα πράγματα στο σκάρο προγγούσαν από τους θορύβους και τους φόβους της νύχτας και λάκιζαν (έφευγαν τρέχοντας χωρίς σταματημό στις λάκες. Από τη λάκα το ρήμα λακώ και λακίζω). Κι ο άνθρωπος που χάνει τα λογικά του δεν έχει αίσθηση του χώρου, του χρόνου και των πράξεών του.

Ο σκάρος, η βαριά αυτή ποιμενική ασχολία κρατούσε ξάγρουπνους τους τζιομπαναραίους των ελληνικών βουνών, τους αιώνιους «σκλάβους» των προβατιών, που δεμένοι στη σκληρή τους μοίρα ακολουθούσαν τα κοπάδια τους από τα βουνά στα χειμαδιά, φθινόπωρο - άνοιξη «χαλώνοντας» δυο φορές το χρόνο τα σπίτια τους.

συνέντευξη με τον Παντελή Γ. Πουρναρά

«Η αλλαγή των συνθηκών με οδήγησε στην εγκατάλειψη μακροχρόνιων βλάχικων συνηθειών»

Η κουβέντα με τον Παντελή Πουρναρά έγινε το Σαββατοκύριακο των εκλογών του Σεπτεμβρίου 1996, με τους: Ευανθία Νταβαντζή, Γιώργο Μακαβέλο και Κώστα Αγγέλη.

Θα θέλαμε κατ' αρχήν να μας λέγατε δυο λόγια γενικά για τα χειμαδιά: πού βρίσκονταν και τι σήμαιναν για τη ζωή του τσοπάνη;

Θα αναφερθώ στα χειμαδιά σε σχέση με τη δική μου ιστορία. Βέβαια η κάθοδος στα χειμαδιά είναι πολύ παλιότερη υπόθεση που εγώ δεν έζησα με τον αρχικό της τρόπο. Στα παλιά χρόνια –προ του 1940– προτού ξεκινήσω με τα πρόβατα, η πραγματικότητα του τσοπάνη ήταν πολύ σκληρή. Οι περισσότεροι τσοπαναράιοι, κυρίως από τα γύρω χωριά των Τζουμέρκων, κατέβαιναν οικογενειακώς με τα πόδια ως και το χωριό Κατοχή του Ξηρόμερου.

Η πορεία κράταγε πολλές μέρες –ακόμα και είκοσι– γεμάτες ταλαιπωρία. Η δική μου οικογένεια αυτή την εποχή –πριν το 1940– διέθετε στο χωριό τα περισσότερα πρόβατα, γύρω στα 180, και κατέβαινε για χειμαδιά στη Μπούγα (Ανεμορράχη). Κατεβαίναμε, θυμάμαι, οικογενειακώς συνέχεια για είκοσι χρόνια, από τα οποία τα επτά τελευταία κατέβαινα κι

εγώ μονίμως, αφού πλέον είχα τελειώσει το σχολείο. Μέχρι το 1947 ήμουν διαρκώς στη Μπούγα, ενώ το καλοκαίρι, μετά τον Ιούνιο ανέβαζα τα πρόβατα στο βουνό, όπου τα έσμιγα με αυτά του μακαρίτη Χαρίλη Μπαλάφα.

Τα λειβάδια που νοικιάζαμε στη Μπούγα ανήκαν ως επί το πλείστον στην κοινότητα. Όπως καταλαβαίνει ο καθένας χειμαδιά είναι οι τόποι όπου γίνεται το ξεχειμώνιασμα. Ως τέτοιους το χωριό μας χρησιμοποιούσε χαμηλές θέσεις κοντά του (τη Μπούγα που ήδη ανέφερα) αλλά κυρίως το Ξηρόμερο (π.χ. Κατούνα, Στάνο, Αμφιλοχία, Κατοχή, Νεοχώρι). Ο χρόνος παραμονής στα χειμαδιά ήταν οι μήνες Οκτώβριος έως Μάιος. Όριο για το ξεκίνημα θεωρείτο η έναρξη της νηστείας των Χριστουγέννων.

Προετοιμαζόσασταν συγκεκριμένα για το ξεκίνημα προς τα χειμαδιά; Πώς γινόταν η μεταφορά;

Ιδιαίτερη προετοιμασία όχι. Παλιότερα πήγαιναν με τα πόδια, μετά με αυτοκίνη-

το. Θυμάμαι σε κάποια μεταφορά γέννησαν οι προβατίνες μέσα στο φορτηγό. Ο οδηγός πήρε και δώρο ένα αρνάκι. Εγώ δεν έχω πάει με τα πόδια. Θυμάμαι, όμως, ως παιδί, κοπάδια από άλλα χωριά (Άγναντα, Ράμια, Πράμαντα, Καταρράκτης) να περνάνε μέσα από το χωριό κατηγορίζοντας. Άλογα και σκυλιά συνόδευαν το κοπάδι, ενώ οι γυναίκες συχνά είχαν σαρμανίτσες φορτωμένες! Νίλα ζωντανή.

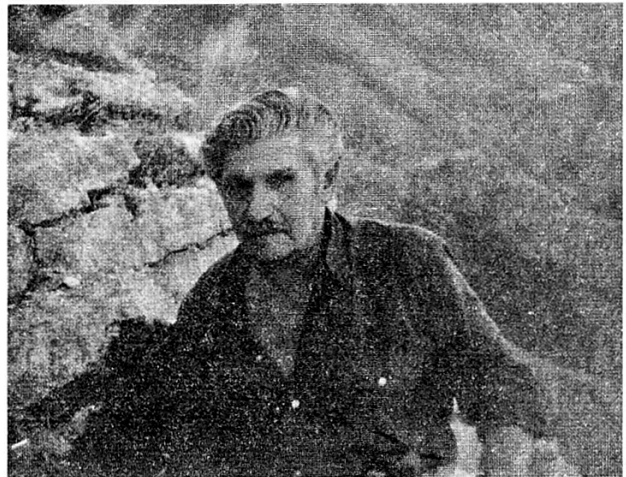
Γιατί πηγαίνατε στα χειμαδιά και τι συνέπιπτε κατά την παραμονή σας εκεί;

Φεύγαμε για τα χειμαδιά για μεγαλύτερη απόδοση (είχε εκεί καλύτερο χορτάρι). Μόνιμες εγκαταστάσεις δεν είχαμε. Υπήρχε συνεργασία με ντόπιους βλάχους. Νοικιάζαμε λιβάδια με αντάλλαγμα να τους προσέχουμε και τα δικά τους κοπάδια. Τα γάλα δεν το πήζαμε. Το πουλάγαμε στο γαλατά. Τα πρόβατα γεννάγανε κοντά στα Χριστούγεννα. Τα αρνάκια τα πουλάγαμε, εκτός εκείνων που κρατάγαμε για αναπαραγωγή. Καλύτερα αρνιά είναι όσα προέρχονται από τις καλύτερες προβατίνες. Και καλύτερες προβατίνες είναι εκείνες που κατεβάζουν περισσότερο γάλα. Τα πρόβατα, επίσης, τα κουλουκρίζαμε, τα κουρεύαμε από κάτω και στην ουρά, για λόγους καθαριότητας.

Πώς κυλούσε μια μέρα στα χειμαδιά;

Ευπνάγαμε πάντα πολύ πρωί και κοιμόμασταν κατά κανόνα πολύ νωρίς. Πρώτο μας μέλημα ήταν να βάλουμε τα αρνιά να προστηλάσουν. Υπήρχαν προβατίνες τσαγκάδες, τις είχαν φοβήσει τα αρνιά

και δεν τα θέλαν –ίσως πρόσεχαν τη σιλουέτα τους! Ένας άλλος λόγος για να μην τα θέλουν ήταν νάναι νηστικές οι προβατίνες. Μετά το προστήλασμα τρώγαμε και οι ίδιοι κάτι (τραχανά, λίγο γάλα). Μετά το φαγητό τα αμολάγαμε στο λιβάδι όπου βόσκανε σχεδόν ως το βράδυ. Αυτό γινόταν έβρεχε-κράταγε, κι εμείς από δίπλα –όταν χρειαζόταν και με την κάπα. Το πρόβατο σε ήθελε πάντοτε μαζί του. Έπρεπε να τα βλέπουμε διαρκώς πού βοσκάγανε, μήπως κάποιο πάθαινε κάτι... Το μεσημέρι τοιμπάγαμε κά-

Ο Παντελής Γ. Πουρναράς

τι κι εμείς στο γόνα (τυρί, ψωμί κ.λπ.). Φροντίζαμε ώστε τα πρόβατα να τρώνε πάντα φρέσκο χορτάρι, «αμαλαϊά», χορτάρι που δεν το είχε μαλάξει άλλο πρόβατο πριν. Όσο υπήρχαν αρνιά δεν αρμέγαμε τις προβατίνες. Αυτό κρατούσε ως τα μέσα Μαρτίου αφού γεννούσαν κοντά στα Χριστούγεννα. Μετά το πούλημα των αρνιών αρμέγαμε τις προβατίνες δυο φορές τη μέρα, πρωί και βράδυ. Στα χειμαδιά κοντά στο χωριό (π.χ. Ανεμορράχη) το γάλα το πήζαμε τυρί γιατί δεν υπήρχε

γαλατάς. Στο Ξηρόμερο, όπως ήδη προείπαμε, το δίνουμε στο γαλατά. Αμέσως μετά το βραδυνό άρμεγμα, τα πηγαίναμε στο μαντρί για ύπνο.

Αυτός ο ύπνος ωστόσο, κατά τα μεσάνυχτα διακοπτόταν για το σκάρο...

Ναι, ο σκάρος ήταν μια συνήθεια στα παλιότερα χρόνια, μιας και δεν υπήρχαν άλλες ζωοτροφές εκτός από χορτάρι και κλαρί. Σκάρος σήμαινε νυχτερινή, σωστά μεσάνυχτα, έξοδο του κοπαδιού από το μαντρί για να αρπάξει κλαρί ή χορτάρι, προκειμένου να ενισχύσει την τροφή του. Στο σκάρο χουχτάγαμε γιατί υπήρχε ο κίνδυνος του λύκου και για να βλέπουμε τη νύχτα είχαμε το ξιγκοκέρι.

Τα μαντριά και η στρούγκα για τα πρόβατα πώς ήταν φτιαγμένα;

Τα μαντριά ήταν συνήθως καλύβες σκεπασμένες με άχυρο και στα πλαϊνά φραγμένες με ρείκια. Και οι καλύβες που κοιμόμασταν ήταν από ρείκια και άχυρο. Για πόρτα είχαν μια λυσιά. Η στρούγκα ήταν κυκλική με δυο ανοίγματα, το ένα απέναντι από το άλλο. Από το ένα έμπαιναν τα ζώα και από το άλλο έβγαιναν αφού στο στενό της εξόδου κρατιόταν το ζώο για άρμεγμα. Αυτός που άρμεγε καθόταν, αν ήθελε, σε μια πέτρα δίπλα στο άνοιγμα.

Ποιο ήταν το φαγητό των τσοπάνηδων στα χειμαδιά;

Το φαγητό ήταν ψωμί ροκίσιο, «καθάριο» δεν είχαμε εκεί, όσπρια, γάλα, τυρί και βέβαια κανένα αρνί σε καμιά ξεχωρι-

στή μέρα. Φτιάχναμε μεζέδες συνήθως το Πάσχα... Τρώγαμε και το τσαλαφούτι ή βουρλοτύρι, όπως το λέμε.

Ποια ήταν η ενδυμασία σας εκεί;

Μιας και βρισκόμασταν το καλοκαίρι στο κρύο βουνό και το χειμώνα στον υγρό και ψυχρό κάμπο η ενδυμασία μας ουσιαστικά δεν άλλαζε. Χειμώνα - καλοκαίρι φοράγαμε πάντοτε μάλλινα. Παλιότερα φόραγαν για παντελόνια «τσακτοίρες» άσπρες - παντελόνια φαρδιά πάνω, στενά κάτω, για να διευκολύνεται το γονάτισμα κατά το άρμεγμα. Επάνω φορούσαμε μπλούζες και σακάκια μάλλινα, ενώ για τις πιο κρύες ώρες είχαμε το κοντοκάπι και την κάπα. Συνήθως χρησιμοποιούσαμε το κοντοκάπι που ήταν πιο μακρύ από την κάπα, η οποία ήταν φαρδιά και κοντή, με διαφορετικό ράψιμο το καθένα τους. Φορούσαμε επίσης και «κυλότα», παντελόνι στενότερο από την τσακτοίρα, μαύρου όμως χρώματος.

Γιατί το χωριό μας είχε πάντα λίγα πρόβατα;

Παλιότερα -τη δεκαετία του '40- το χωριό μας είχε ίσως και περισσότερα από 1.000 πρόβατα και περίπου 500 γίδια. Όμως το χωριό μας ανέδειξε κυρίως μαστόρους και όχι μεγαλοβλάχους τσελιγκάδες. Αν υπήρχαν κι άλλα αίτια...

Και σήμερα ποια κατάσταση επικρατεί στο χωριό μας και την ευρύτερη περιφέρεια σχετικά με την κτηνοτροφία;

Στο χωριό μας η ήδη πενιχρή κτηνοτροφία μειώθηκε. Από 1.500 που ήταν παλιό-

τερα τα ζώα, είναι πια λίγο περισσότερα από 500. Αυτό συνέβη γιατί οι συνθήκες ζωής άλλαξαν και ο κόσμος δεν μένει πλέον στο χωριό. Από 600 πρόβατα και 300 γίδια που ήταν πρώτα στο βουνό, τώρα όσα βγαίνουν στο βουνό είναι περίπου 150. Στην ευρύτερη περιφέρεια μάλλον αυξήθηκε η κτηνοτροφία, ίσως λόγω επιδοτήσεων. Παρ' όλα αυτά αδικείται η κτηνοτροφία, γιατί και τα έξοδα είναι μεγάλα και οι τιμές των ζωοτροφών αυξήθηκαν κατά κόρον.

Να γυρίσουμε πάλι για λίγο στα χειμαδιά... Επαφή με το χωριό και επικοινωνία υπήρχε;

Επικοινωνούσαμε με γράμματα ή με τηλέφωνο (όταν το απέκτησε η κοινότητα). Εγώ πήγαινα μόνος μου στα χειμαδιά· η οικογένεια έμενε πίσω. Όταν ερχόταν γράμμα με τον ταχυδρόμο, στα λιβάδια μας το έφερε ο ιδιοκτήτης τους που του φυλάγαμε κι αυτουνού τα πρόβατα.

Πώς αισθάνεται ένας ορεισίβιος στα χειμαδιά;

Όταν είναι κοντά στα πρόβατά του, το ίδιο αισθάνεται παντού. Το κλίμα δεν αποτελούσε αρνητικό παράγοντα. Η ζέστη δεν μας ενοχλούσε γιατί μόλις αυτή «έφτανε» στα χειμαδιά, Μάη μήνα, εμείς φεύγαμε. Τα κουνούπια και οι οι σκνίπες ήταν έντομα πολύ ενοχλητικά. Πάντως αγαπούσα τόσο πολύ τα ζώα μου ώστε δεν μ' ένοιαζε ο χώρος που ήμουνα, είτε ήταν βουνό είτε κάμπος... Άμα είσαι μαζί με τα ζώα που αγαπάς, δεν σε νοιάζει πού βρίσκεσαι.

Υπήρχαν «πεδινές» αρρώστιες;

Θυμάμαι μια χρονιά στο Ξηρόμερο έφυγα μισοχειμωνιά για να αποφύγω την προσβολή των προβάτων από μια κουτσαμάρα που άρχισε να προσβάλλει τα κοπάδια. Ήταν τότε που οι προβατίνες μου γέννησαν καθ' οδόν, όπως προανέφερα.

Πότε διακόψατε την κάθοδό σας στα χειμαδιά;

Από τις 15 Αυγούστου του 1947 ως τον Ιούνιο του 1952. Ήμουν στην εξορία και στρατιώτης. Ως το 1961 δεν ασχολήθηκα με τα πρόβατα. Στα χειμαδιά όμως της Μπούγας κατέβαινα κάπου κάπου. Από το 1961 ασχολούμαι μόνιμα με τα πρόβατα.

Τελικά ήσαστε ο πρώτος, και ο μόνος ακόμα με τέτοιες εγκαταστάσεις, που μετέφερε τα χειμαδιά μέσα στο χωριό, χτίζοντας ένα μεγάλο σταύλο για ξεχειμώνιασμα.

Το σταύλο τον έχτισα για να αποφύγω την ταλαιπωρία των μετακινήσεων και για νάμαι κοντά στην οικογένειά μου. Ταυτόχρονα βελτίωσα τα ζώα μου, αλλάζοντας τα βλαχόπρατα με βελτιωμένα. Η κίνησή μου αυτή μου απέφερε κάποια οικονομικά οφέλη. Την κατάσταση αυτή συνεχίζω ακόμα και σήμερα αλλά με πολύ λιγότερα πρόβατα. Σήμερα διατηρώ περίπου 25 ζώα σε σχέση με τα 80 που είχα στην αρχική φάση. Η αλλαγή των συνθηκών οδήγησε αναγκαστικά και στην εγκατάλειψη μακροχρόνιων βλάχικων συνηθειών.

Νίκος Β. Καρατζένης

Ένα φθινόπωρο με τα πρόβατα στα χιόνια και στα ποτάμια

Οι τελευταίες μέρες στ' αγριοβούνια

ΜΕΣΑ ΟΚΤΩΒΡΗ ΤΟΥ 1971 στα Πραμαντιώτικα βουνά· είχαμε μείνει τελευταίοι απ' όλους τους πραταραίους Πραμαντιώτες και Μελισσουργιώτες· τρία κοπάδια Καρατζεναίικα στην καρδιά της Πίνδου με πέντε νοματαίους, πέντε ψυχές. Ο μπάρμπα-Θύμιος, ο Σταύρος με τη μικρότερη αδερφή του, τη Λένη, ο αδερφός μου ο Σπύρος και γω. Λογαριάζαμε, αν κάλλιαζε ο καιρός, «να γκυλήσουμε κανιά βδουμάδα» κι ύστερα να «ρούσουμε για του χουργιό». Κάθε μπουλούκι είχε το σύρμα του· ο μπάρμπα-Θύμιος είχε πιάσει τον Πρόδρομο, ο Σταύρος του Κράλη και το δικό μας το «είχαμε ρίξει» στο Κυρσακούλι το Μελισσουργιώτικο. Τα πρόβατα βοσκούσαν καλά, είχε βρέξει νωρίς κι είχε πάει καλός χινόπουρος. Χλώρουναν οι λάκκες, πρασίνιζαν τα καραούλια, τα γρέκια, οι στρούγκες, τα «στάλια».

Κάθε βραδάκι «ορμώναμε» ο καθένας το κοπάδι του και μαζευόμαστε για ύπνο σε μια θεόρατη σπηλιά στη Ντύση: ρίχναμε φωτοκαϊά, «φκιάναμαν πυρουμάδις κι τσ' ρουκανάμαν». Ο Σταύρος είχε λίγο «τσιαλαφούτ(ι)» και το προσφαΐζαμε. Μια βραδιά ο Σπύρος μάς έψησε μια «κλούρα ρουκίσια στα κουτσπόφ(υ)λλα» και σαν την περιλάβαμε με το τομαρίσιο τυρί, τη «μακελέψαμε»· άλλη μέρα ο Σταύρος μάς έφερε ένα τρουβά γκόρτζα από το Κραλιώτικο, «πέσαμαν σαν τα όρνια στου θρασίμ(ι)», δεν γλίτωσε ούτε ένα· «μας ήρθε αχαμνά». Έτσι περνούσαν οι μέρες μας. Όλη τη μέρα μονάχοι μας, το βράδυ γυροβολιά στη φωτοκαϊά με τα μολοήματα του μπάρμπα-Θύμιου και τ' αστεία του Σταύρου· ζώντας σαν οι πραταραίοι του Ομήρου και του Θεόκριτου ολομόναχοι σ' όλη την επικράτεια της Πίνδου, νομίζαμε ότι ο κόσμος άρχιζε και τέλειωνε εκεί, μέσα σ' εκείνο το καύκαλο που το έζωναν θεόρατα βουνά και το χάραζαν βαθιά λαγκάδια, ρέματα και ορσίδες.

Μιαν αυγή όμως μας ξύπνησαν οι βρονταριές από τα μπουμπουνητά και ο κρότος από έναν θεριεμένο έλατο που ορθωνόταν καμιά δεκαριά βήματα χαμηλότερα από τη «Σπηλιά» μας, καθώς γκρεμοτσακίστηκε «μακελεμένος» κυριολεκτικά από έναν κεραυνό· «μας κόπηκαν τα ήπατα» σαν είδαμε μπροστά μας το πελώριο αγριόδεντρο να σωριάζεται μεμιάς, να καίγονται τα κλωνάρια του σαν δαδιά και να κυλάνε «αστραποκαμμένα» στο στεφάνι. Σε λίγο ξέσπασε μια άγρια καταιγίδα· γη και ουρανός

έσμιξαν· νόμιζες πως δε θα ξαναφανεί ήλιος· αφού ξέρασε ο ουρανός όσο νερό είχαν μαζέψει οι καταβόθρες του, «αναστάλαξε» λιγάκι κατά το κολατσιό, πήραμε τις κάπες «κι κάμαμαν πέρα, άλλους σιαδώ, άλλους σιακεί, να σ(υ)μμάσουμε τα πράματα». Μας ξεγέλασε όμως· άρχισε πάλι μια δαρτή χινόπωριάτικη βροχή κι ώσπου να φτάσουμε στα γρέκια των κοπαδιών απλώθηκε αντάρα απ' άκρη σ' άκρη, που δεν σ' άφηνε να δεις, ούτε ν' ακούσεις τίποτε. Ξέραμε όμως καλά τα χούια των κοπαδιών μας και τα βρήκαμε στον τόπο που υπολογίζαμε.

Η μέρα εκείνη πέρασε όλη με βροχή κι αντάρα· πότε πότε ερχόταν κάποιος άγριο φουσατό κι έπαιρνε την αντάρα, οπότε βλέπαμε όλο το κοπάδι και πήγαινε η καρδιά μας στη θέση της· το βραδάκι ανταμώσαμε και οι πέντε νοματαίοι στη Σπηλιά. Βρεγμένοι και πουντιασμένοι, ανάψαμε φωτιά, πυρωθήκαμε, στεγνώσαμε και πήραμε μια χασιά. Κανένας μας δεν είχε διάθεση τη βραδιά εκείνη· σταμάτησαν τα μολοήματα του μάρμπα Θύμιου, και τ' αστεία χαμπέρια του Σταύρου· ο αδερφός μου ο

Σπύρος ήταν «πιγγωμένος» δεν έβγαζε κρίση. Η ανησυχία και ο φόβος για τα ζωντανά, η αγωνία μήπως μας κλείσουν τα χιόνια στο Σταυρό και δεν μπορέσουμε να «γείρουμε» τα πρόβατα, κλωθογύριζαν στη σκέψη όλων μας κι ήμασταν μουδιασμένοι· έξω από τη σπηλιά γινόταν χαλασμός. Ο αέρας ρέκαζε μανιασμένος στο λόγγο με τις οξιές αντίκρου μας, τα δυο ποτάμια

Ο μάρμπα Θύμιος ο Καρατζένης με τα 600 πρόβατα του κοπαδιού του στον αυχένα του Σταυρού, τον Ιούνιο του 1991.

που μας κύκλωναν, αυτό που κατέβαινε από τις Λαύδεις και τ' άλλο από Νταλάδες και Μελισσουργιώτικο, βούιζαν οργισμένα. Η βροχή εξακολουθούσε να πέφτει κρουαδερή, μονότονη, απελπιστική· είχες την αίσθηση πως βρέθηκες σ' έναν κόσμο άγριου πρωτογονισμού ξαφνικά, πως η μοίρα σου σε πέταξε στ' άσπονδα κράκουρα κι ήσουν προορισμένος να δώσεις σκληρή μάχη με τ' αδάμαστα φυσικά στοιχεία για να επιβιώσεις. Πιστρωθήκαμε με τις κάπες μας και γείραμε να «πλαιιάσουμε» να λυτρωθούμε από τις έγνοιες...

Το θαμποχάραμα μας βρήκε όλους μας ξάγρουπνους γύρω απ' τη φωτιά. Ο καιρός χειροτέρευε. Έβρεχε, έβρεχε, έβρεχε ακατάπαυστα: τα βουνά ήταν μαυρομελανιασμένα, ο αέρας φυσούσε δαιμονισμένα: ο ορίζοντας κλεισμένος, δε φαίνονταν σημάδια πως θα ξεκόψει. Αποφασίσαμε λοιπόν να συμμαζέψουμε τα λίγα συγύρια μας τη μέρα εκείνη, 18 Οκτώβρη, και με το ξημέρωμα της άλλης να «ρούσουμε» μπας και «γείρουμε» στο Σταυρό πριν μας κλείσουν τα χιόνια. Ο Σταύρος και η Λένη θα έφερναν το κοπάδι τους στο Καλοχώραφο από τη ράχη τη Μακριά, ο Σπύρος θα νύχτωνε το δικό μας στο Κυρσακούλι κι ο μπαρμπα Θύμιος κι εγώ θα φέραμε τα δικά του πρόβατα από τον Πρόδρομο στο Καλοχώραφο, για να είμαστε έτοιμοι την αυγούλα «να πάμε καλλιά μας, πρώτα ου Θεός». Έτσι και έγινε. Φέραμε με κόπο τα κοπάδια στα μέρη που είχαμε ορίσει: για να μη σμίξουν του Σταύρου με του μπάρμπα Θύμιου στο Καλοχώραφο, «ρίξαμε» το κοπάδι του μπαρμπα Θύμιου προς το Καστράκι και το ορμώσαμε κατά του Τσιακαρόνη. Πιάσαμε τα μουλάρια αποβραδής, τα σαμαρώσαμε και τα «μακροσκοινήσαμε» έξω από τις στρούγγες, στο Καλοχώραφο και στη Νταλιά, να τα έχουμε έτοιμα για φόρτωμα, να μην χασομεράμε την αυγή.

Το βράδυ ξαναμαζωχτήκαμε στη Σπηλιά και κανονίσαμε τις τελευταίες λεπτομέρειες για το ξεκίνημα, για το φεύγα. Ο καιρός εξακολουθούσε να μας εχθρεύεται: έριχνε, έριχνε, έριχνε «με τ' ασκί» ασταμάτητα: τα βουνά μάς έδειχναν τα δόντια τους: ήταν ολοφάνερο, ήθελαν να μας διώξουν. Γείραμε να πλαϊιάσουμε μ' ένα κακό προαίσθημα πως δε θα μας έρθουν τα πράματα όπως τα περιμέναμε. Αξημέρωτα ο μπάρμπα Θύμιος ξύπνησε, έριξε τα τελευταία κούτσουρα στη φωτιά και μας ξεσήκωσε. Η βροχή συνέχιζε να πέφτει: ο αέρας όμως είχε κόψει: ακούγαμε πια το βόγκο των ποταμιών και το παράπονο της βροχής. «Δε μ' αρέσ(ει) η δ(ου)λειά τ(ου): σκιάζουμι ουρέ πιδγιά μη ρίξ(ει) κανα χιόν(ι) κι χαθούμε ουλότιλα στ' ράχ(η)» μουρμούρισε πνιχτά κάτω από τα μουστάκια του ο μπάρμπα Θύμιος, που ήξερε καλά τις ιδιοτροπίες του καιρού, και μας έκανε όλους να «κοντέψουμε» την ανάσα μας.

Ο μπάρμπα Θύμιος από μια χαψιά παιδάκι ήταν κοντά στα πρόβατα. πρώτος πρατάρης, δεν άφησε ραχούλα να μην τη γυρίσει με τα κοπάδια του: τριάντα κάπες χάλασε, πάνω από εκατό κλίτσες τσάκισε στην πολύπαθη τζιομπάνικη ζωή του: γερός άντρας, μπορούσε στα νιάτα του να σκάσει στον ώμο του τραϊ μουνούχι και να το φτάσει στην κορφή του βουνού: σε κάθε κατσιά του έτρωγε μπλιόρα πρατίνα μόνος του και δεν του έφτανε. Πέρασε μπόρες, ανεμοδούρες, κατεβασιές, χιονούρες, γυαλοπλαγιές: ακόμα σήμερα στα εβδομήντα δύο του χρόνια είναι ισιόκορμος σαν έλατος και ρουσοκόκκινος σαν καλαμποκίσια κουλούρα κι ανεβοκατεβαίνει το Σταυρό σαν παλικαρόπουλο.

Το ξεκίνημα και η πορεία ως το Σταυρό

Σαν έφεξε καλά, πήραμε τις κάπες, κάναμε το σταυρό μας όλοι, «αφήσαμε γειά» στη Σπηλιά μας και πήγαμε ο καθένας στο κοπάδι του: προλάβαμε τα πρόβατα στο

γρέκι τους. Τα μετρήσαμε και με σιουρτά, σαλαητά και μαυλήματα «τα συντάξαμαν κι τα κ(ι)νήσαμεν για φεύγα». Τα καημένα «διάβασαν» αμέσως το σκοπό μας και γνοιάστηκαν να πάρουν το δρόμο για το Σταυρό. Στο μεταξύ ο καιρός το είχε γυρίσει στο νερόχιονο· οι κορφές των βουνών είχαν μαντηλωθεί με άσπρα σύννεφα κι αντάρα. «Χιουνίζ(ει) του έρμου στου Σταυρό», μου 'πε με πίκρα ο Σπύρος, αλλά «σαλάγα τα να προυπήσουμε να γείρουμι πριν στοιβάξ(ει) π(ου)λύ». Έμεινα εγώ στη στρούγκα στο Κυρσακούλι να φέρω τα πρόβατα κι αυτός έφυγε για τη στρούγκα μας, τη Νταλά, να σκαλώσει τα λίγα συγύρια μας στ' άλογο και ν' ανταμώσουμε στη «Μτέσα». κατά το κολατσιό έφτασαν τα δικά μας πρόβατα στη Μτέσα, την ώρα που κατέφθανε και το κοπάδι του Σταύρου. Κρατήσαμε τα κοπάδια κοντά στη μισή ώρα, ώσπου να βγει και ο μπάρμπα Θύμιος. Ο τόπος ως εκεί ήταν ξίχιονος· από εκεί και πάνω είχε πιάσει κάμποσο χιόνι, αλλά δεν είχε ρίξει τόσο πολύ που να μη βγαίνουν τα ζωντανά. Σαλαήσαμε τα κοπάδια για το Σταυρό.

Ο Σταύρος Καρατζένης ανάμεσα από το σμίκτη του Μίχα Χήρα (αριστερά) και το γιο του (δεξιά), στο σύνορο του Κράλη.

Μπροστά πήγαιναν τα πρόβατα του Σταύρου, στη μέση τα δικά μας και παρακοντά του μπάρμπα Θύμιου. Η Λένη και ο Σπύρος τραβούσαν και τα μουλάρια.

Όσπου να σκαλώσουμε στις λάκκες του Σταυρού, τα πρόβατα διάβαιναν καβάλα μέσα στο χιόνι, που όσο ψηλώναμε στο πλάι, το βλέπαμε να πέφτει πυκνό πυκνό και να σκεπάζει λιθάρια και τσιουγκάνια· είχε όμως παγάδα· μια απέραντη σιγή κυριαρχούσε παντού· ένας φόβος μας κυρίευε. Δυο ζγουράκια γηροκόμια, ένα καλεσάκι σμετάκι δικό μας κι ένα βακράκι του μπάρμπα Θύμιου, έμειναν παρακοντά από τα πρόβατα κι έρχονταν σβάρρα-σβάρρα, δεν είχαν τα καημένα ψυχή να συνεχίσουν την πορεία.

Πριν φτάσουμε στους λάκκους του Σταυρού, πεντακόσια μέτρα περίπου από τον αυχένα που θα γέρναμε, τα πρόβατα σταμάτησαν στον τόπο: δεν ήθελαν να «τραβήσουν». Βάρεσε ο Σταύρος τα γίδια μπροστά, σαλαγούσαμε εμείς οι άλλοι

παρακοντά, τίποτε· μπήκαν μπροστά ο Σπύρος με τον μπάριμπα Θύμιο «μαύλισαν, ξαναμαύλισαν», τα πρόβατα «δεν έκαναν απάν, δε σπάραγαν με τίποτα». Όχι μόνο αυτό, αλλά και τα σκυλιά, μπήκαν μπροστά από τα πρόβατα «έκατσαν κατάη» και μας κοίταζαν παρακλητικά. Κάτι κατάλαβαν, είπε ο μπάριμπα Θύμιος, και σταμάτησαν τα πρόβατα· ας πεταχτεί κάποιος στη ράχη να δει τι μας καρτερεί. Σφίγγονται τότε στη στιγμή ο Σπύρος και ο Σταύρος, βγαίνουν στο Σταυρό να εξετάσουν τον καιρό και σε μισή ώρα γύρισαν σαν αλλοπαρμένοι και μας περιέγραψαν την κατάσταση.

Στον αυχένα του Σταυρού, που έχει ένα καθαρό «σιάδι», μια στρώση ανοιχτή, λυσομανούσε άγρια η χιονοθύελλα· καθώς έρχονταν οι αέρηδες από τα τέσσερα σημεία, κλωθογύριζαν το χιόνι και το σώριαζαν «στοιβανιά» στους δυο όχτους της λακκούλας του αυχένα, φράζοντας έτσι τη ρούγα, στο γέριμα του Σταυρού. Η απόσταση όμως από τη μια ως την άλλη άκρη της λακκούλας που έπρεπε να περάσουμε τα πρόβατα ήταν μικρή, καμιά κατοσταριά βήματα μόνο· αυτό ήταν και το πιο επικίνδυνο σημείο γιατί μπορούσε το «φουσάτο» να φουσκώσει τα πρόβατα σαν κοκοτόφτερα και να τα γκρεμίσει στα στεφάνια. Μεγάλη λαχτάρα ήταν ενδεχόμενο να πάθουμε και μετά το πέρασμα του Σταυρού, στο κρέμασμα ώσπου να πέσουν τα πρόβατα στη «μεγάλη Κοδέλα» γύρω στα χίλια μέτρα απόσταση γιατί ο τόπος ήταν τσακ(ι)στός, το χιόνι είχε σκεπάσει το μονοπάτι και το 'πιανε ο αέρας απ' όλες τις μεριές.

Δεν πρόλαβαν ο Σπύρος και ο Σταύρος να αποσώσουν την κουβέντα τους για το χαλασμό που γινόταν στον αυχένα, ο μπάριμπα Θύμιος, η Λένη κι εγώ, προτείναμε αμέσως να γυρίσουμε πίσω και να πάμε τα κοπάδια από το διάσελο της Νεραΐδας, να πέσουμε στα Θεοδώριανα και να γείρουμε από το Αυτί, που ήταν χαμήλωμα· το είχαμε κάνει κι άλλες χρονιές το δρομολόγιο αυτό· θα καθυστερούσαμε κανά δυο μέρες, αλλά θα ήμασταν σίγουροι για τα ζωντανά και τη ζωή μας. Οι άλλοι δύο όμως είχαν αντίθετη γνώμη, προσπαθώντας να μας πείσουν πως και το άλλο δρομολόγιο είχε τα ίδια βάσανα, χιόνια, ποτάμια, ανηφοριές. Ο Σπύρος μάλιστα μας είπε χαρακτηριστικά «μια χισιά τόπους στον αυχένα θα μας γυρίσ(ει) πίσου, να φάμι τέτοια πιδιμάρα». Άντρες, πάνω στα καλά τους, ο Σπύρος κι ο Σταύρος, «δε σιούραγαν από φόβο» σαν να θελαν να τα βάλουν με τα φυσικά στοιχεία. «Θα μας πάριτι στου λιμό σας» είπε ο μπάριμπα Θύμιος υποχωρώντας στην αλύγιστη θέληση των δυο «αμετανότητων πραταραίων».

Κάναμε λοιπόν το σταυρό μας κι ετοιμαστήκαμε για το πέρασμα του Σταυρού κόντρα στη χιονοθύελλα, κόντρα σε κάθε λογική. Επειδή όμως τα πρόβατα «δεν έκαναν τον ανήφορο» αποφασίσαμε να τα σμιξουμε. Τα προγγήσαμε από δω, τα στομώσαμε από κει, ώσπου ανακατώθηκαν καλά κι «έγιναν ένα βλάρ(ι)». Έβαλαν τότε βελατό, ξεγελάστηκαν και κίνησαν για την κορφή ακολουθώντας το Σπύρο και το Σταύρο που διάβαιναν μπροστά μαυλώνοντας τα. Γέμισαν οι λάκκοι του Σταυρού από πρατούρι. Τρία σημάδια έγιναν ένα και πέρασαν τη χιλιάδα -287 ήταν τα δικά μας, 332 ήταν του Σταύρου, 378 του μπάριμπα Θύμιου, 74 ήταν τα γιδερά.

Τι εικόνα ήταν εκείνη Θεέ μου! Πρατίνες κάλεσιες, βάκρες, μπούτσιες, παρδαλές, γρίβες, καστανές, καραμάνες, τσιούλες, κολοβές, μακρονούρες, κριάρια βαρβάτα και γκεσέμια, λάια, παρδαλά, καραμάνικα, γίδες γκόρπες, κανούτες, γκέσες, καψαλές, μάρτζες, φλώρες, σιούτες, κουτσοκέρες, τραγομάνια βαρβάτα και γκεσέμια, όλα μαζί σμιμένα να διαβαίνουν σωρό για το Σταυρό. Να καταλάβαιναν άραγε τι τα περίμενε στον αυχένα; Κουδούνια, κουδούνες, κουδουνάκια, κυπριά και κυπράκια βροντολογούσαν μέσα στα χιόνια. Καθώς προχωρούσε όλος εκείνος ο πρατιάς, βλέπουμε με τον μπάριμπα Θύμιο, τρία βαρβάτα κριάρια να «βαριούνται»· ένα κέφαλο του Σταύρου, στριφτοκέρατο, ένα βάκρο του μπάριμπα Θύμιου, ρούντο κι ένα κάλεσιο φλωρομύτικο, μαλλάτο απ' το δικό μας σημάδι, «μ' άκοπα τα ξύλα». Σε λίγο ο Κάλεισιος και ο Βάκρος λάκισαν μέσα πέρα στα πρόβατα κνηγημένα από τον Κέφαλο του Σταύρου, που αποδείχτηκε αξιότερος. Στη στιγμή τον βλέπουμε να «ρίχνεται σαν ξεφτέρι» σε μια πρατίνα που «μαρκαλιόταν». Ήταν μια στεροφοπράτινα παρδαλή απορμένη μ' έναν κύπρο, απ' τα δικά μας. «Τσ' ήρθι ουργή να χαθεί κι μαρκαλιότι μι τούτουν τον παλιόκιρου ή να'νι σ(η)μάδ(ι) καλό ότι θα γείρουμι τ'ράχ(η) χουρίς βάσανα», είπε ο μπάριμπα Θύμιος.

Παρατήσαμε τα τρία μουλάρια μισοπλαής για να ήμαστε όλοι εύκαιροι να γείρουμε τα πρόβατα και πορευόμασταν για τον αυχένα, για το Σταυρό, το φόβο και τον τρόπο των πραταραίων όλων των εποχών. Ο Σταυρός της Ρουίστας είναι το μοναδικό πέρασμα για όσους θέλουν να πάνε από Πράμαντα και Μελισσουργούς προς ταπραμαντιώτικα ξεκαλοκαιριά και τα μελισσουργιώτικα: Κυρσακούλι, Νεράιδα, Καταφύκι καθώς και για τους Πραμαντιώτες νομάδες που νοικιάζουν καλοκαιρινά λιβάδια στα χωριά Μουτσιάρα και Παχτούρι Τρικάλων. Τη ράχη αυτή περνούσαν πάνω από 2.000 γιδοπρόβατα δυο φορές το χρόνο· μια την άνοιξη που βγαίνουν οι βλάχοι στα βουνά, και μια το φθινόπωρο που ροβολάνε για τα χειμαδιά.

Μετεωρισμένος ο Σταυρός σε υψόμετρο 2.110 μ. είναι παραδομένος ολοχρονίς στους τέσσερις ανέμους. Τον δέρνουν ανελέητα οι καταιγίδες, τον σκεπάζουν πλώμια τα χιόνια του φθινοπώρου, τον τυλίγουν οι καταχνιές, τον λεηλατούν τ' αστροπελέκια. Όλοι οι πραταραίοι έχουν να μολογάν για νίλες ζωντανές προβατιών και ανθρώπων στον «καταραμένο τόπο»: ότι πάγωσαν ζγουράκια από ξαφνική χιονοπλημμύρα, ότι το φ(ου)σάτο «σήκωσε» και γκρέμισε στα στεφάνια του Σταυρού ολόκληρο κοπάδι, ότι ανεμοδούρα αφάνισε άνθρωπο μαζί με τα μουλάρια του, ότι οι σταυραίτοί του άρπαζαν κατσίκια και ζυγούρια απ' τα κοπάδια το καταμεσήμερο. Γι' αυτό οι πραταραίοι των Τζουμέρκων που έμεναν τελευταίοι στα ρημοβούνια της Πίνδου τα φθινοπώρια, έτρεμαν τα χιόνια και τους αέρηδες του Καταραχιά κι είχαν μόνιμη έγνοια «πώς να γείρουν» στο Σταυρό. Γι' αυτό και μας, μας «έπιασε λαβούρα» στις 19 Οκτώβρη του 1971 που τόφερε η μοίρα μας να περάσουμε το Σταυρό με χιόνια και αέρα.

Το πέραςμα του Σταυρού

Θα ήταν κοντά στο γιόμα όταν φτάσαμε κατάκορφα, κατάψηλα, κατάραχα· μεταξύ ουρανού και γης στο πιο επίφοβο σημείο του Σταυρού, στα εκατό βήματα που μας χώριζαν από το «λαιμό» του αυχένα, όπου και γινόταν η συντέλεια του κόσμου από τις άγριες ριπές της χιονοθύελλας, «τα πρόβατα κόλλωσαν», δεν τραβούσαν πια. Χίλια εβδομήντα ζευγάρια μάτια μας κάρφωσαν· τόσα ήταν στην ακρίβεια τα ζωντανά μας· ήταν σαν να μας εκλιπαρούσαν ικευτικά: έλεος, έλεος, έλεος!! Κρύος ιδρώτας μας έλουσε κι ένας πρωτόγονος φόβος μας έλυσε τα γόνατα· νιώσαμε μια αυλακιά ρίγους να διαπερνάει το κορμί μας. Κοκαλώσαμε. Μείναμε άλαλοι, ακίνητοι, παγωμένοι να κοιτάζουμε ο ένας τον άλλον.

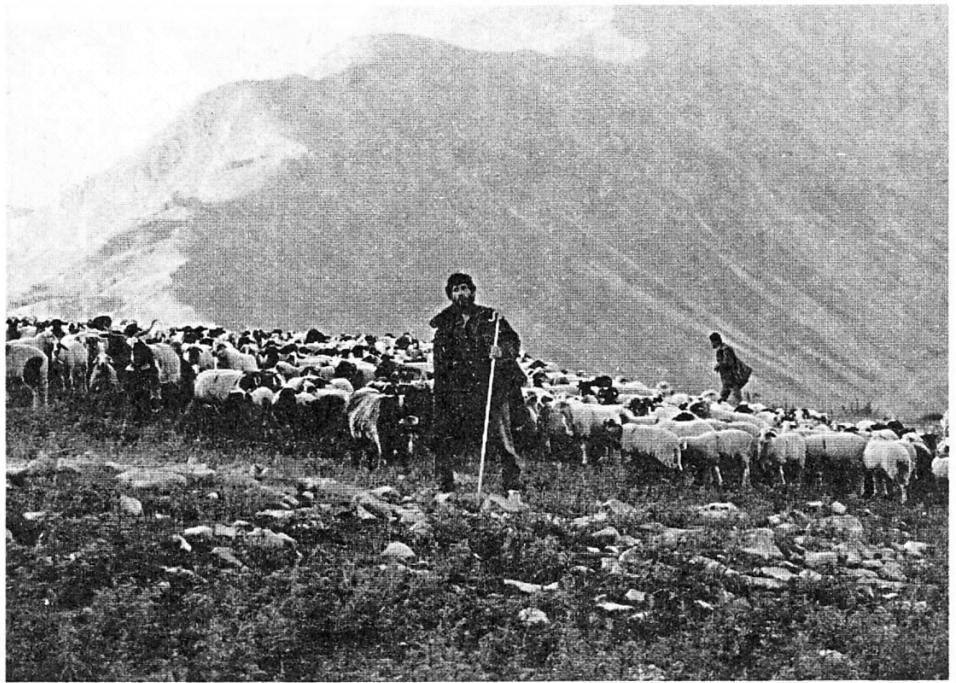
Βλέποντας τη θεομηνία ναμανιάζει μπροστά μας, η Λένη, ο μπάριμπα Θύμιος κι εγώ, κιοτέψαμε· κάναμε μια τελευταία προσπάθεια να πείσουμε το Σπύρο και το Σταύρο, να γυρίσουμε πίσω και να πάμε από Νεράιδα-Θεοδώριαν-Αντί. Οι δυο τους ήταν ανυποχώρητοι και περισσότερο ο αδερφός μου ο Σπύρος επέμενε να «γείρουμε» οπωσδήποτε από το Σταυρό γυρεύοντας «να πάρει εκδίκηση» απ' αυτόν, γιατί εδώ στο Σταυρό πριν δέκα χρόνια ακριβώς, το 1961, κινδύνεψε από παρόμοια χιονοθύελλα να παγώσει ο ίδιος και να γκρεμίσει τα πρόβατα στο στεφάνι. Τότε τον «έσωσε» ο Μελισσουργιώτης Νάσιος Μποχώτης, που τον «γύρισε πίσω». Τούτη τη φορά, έχοντας περισσότερο θάρρος, που ήμασταν πέντε άνθρωποι, βρήκε την ευκαιρία να «ταπεινώσει», να δαμάσει τον άσπονδο Καταραχιά· επικίνδυνη αναμέτρηση μεταξύ ανθρώπου - φύσης. Ενώ λοιπόν βρισκόμασταν στην κόψη του βουνού οι δυο «αμετανόητοι και παράτολμοι» πραταραίοι επινόησαν και έθεσαν σε εφαρμογή ένα στρατήγημα, αφού μας έδωσαν τις κατάλληλες ορμήνιες. Πέταξαν πέρα τις κάπες και σαν βουνίσια γεράκια όρμησαν στο σωρό μέσα στα πρόβατα που τα είχαμε ντροχιασμένα και μαζεμένα κουβάρι και έπιασαν δυο τραϊιά γκεσέμια.

Ο Σπύρος άρπαξε ένα μπάριτζο μουνούχι του μπάριμπα Θύμιου, με κέρατα γυριστά σαν στεφάνια που είχε και τη μεγάλη κουδούνα (μπίμπα) κι ο Σταύρος ένα κόκκινο μαλλάτο δικό του, που του είχε κρεμασμένο ένα θεόρατο κύπρο, τρεις οκάδες. κρατώντας γερά τα τραγομάνια από το σβέρκο τα «έσερναν σιγά σιγά» πάνω στο χιόνι με κατεύθυνση το πέραςμα του αυχένα, βροντώντας τον κύπρο και την κουδούνα και «μαυλώνοντας» ενώ τα τραϊιά «έβαλαν το ρεκατό». Ο μπάριμπα Θύμιος, η Λένη κι εγώ με σιουρτά, σαλαήματα, αγρέματα κι «αμπουχιές» προσπαθούσαμε να παρακινήσουμε τα πρόβατα να «ρούσουν» κοντά από τα τραϊιά, που άνοιγαν το δρόμο.

Την ίδια στιγμή τα πρόβατα που βρίσκονταν μπροστά μπροστά στο κοπάδι «έκαμαν κεφάλι», ξεκίνησαν δηλαδή με βελατό ακολουθώντας τα τραϊιά· αυτό ήταν, αυτό θέλαμε και ευχόμασταν να γίνει· ξέσπασε τότε όλο το προβατομάνι σαν ακράτητο ποτάμι και «μπούκωσε» στο «λαιμό» του Σταυρού, στο γέριμα του αυχένα. Έτσι καθώς διάβαιναν τα πρόβατα γρουδιαμένα το ένα δίπλα στο άλλο, δεν άφηναν περιθώριο στο χολιασμένο αέρα να μπει ανάμεσά τους, να τα «φουσκώσει» και να τα παρασύρει

στο διάβα του προς τα γκρεμοστέφανα, αλλά έβρισκε μεγάλη αντίσταση στο αδιαπέραστο πια κινούμενο πλήθος που έκανε «επίθεση» κατά μέτωπο και φαινόταν πως θα κέρδιζε τη μάχη. Σ' αυτό βοηθήσαμε και μεις όλοι μας. Ο Σπύρος και ο Σταύρος «μόλις απ(ι)στόμ(η)σαν» τα τραιά, δηλαδή τα έσυραν καμιά δεκαπενταριά βήματα στην αντίθετη πλευρά του αυχένα και τους «έδωσαν νόημα» να «πάρουν» τον κατήφορο, τ' απόλυσαν και γύρισαν πίσω στη ράχη να συνδράμουν εμάς τους τρεις που μείναμε στο κοπάδι. Τι λαχτάρα και φόβο περάσαμε τις στιγμές εκείνες δε μολογιέται. Τρέχοντας σαν αλαφιασμένοι πότε στο πίσω μέρος του κοπαδιού, στην «κο-

ντ(ι)νέλα», πότε στο ένα φτερό, πότε στο άλλο, «σιαδώ, σιακεί», παλεύαμε να μη σταματήσει η ροή του κοπαδιού και τρυπώσει το «φιό» ανάμεσα στα πρόβατα. Σ' αυτή μας την προσπάθεια είχαμε χρήσιμους βοηθούς και τα έξι τζομπανόσκυλά μας, που περιτριγύριζαν ακατάπαυστα όλο το κοπάδι και με τα γαυγίσματά τους ενθάρρυναν και παρακινούσαν τα πρόβατα

Ο Νίκος Καρατζένης με τα 530 πρόβατα και τα τραιά τα γκεσέμια του φίλου του Βάσον Νάκα από το Ματσούκι Τζουμέρκων στον Καταραχιά της Πίνδου, 1995.

ν' ακολουθήσουν τη σωστή πορεία.

Οι ανελέητες σπαθιές του χιονιού μάς χτυπούσαν στο πρόσωπο κι ο παθιασμένος αέρας που έσκουζε και ούρλιαζε στο Σταυρό μάς πάγωσε τα χέρια, μας πέταξε τις κάπες κι ήθελε να μας αφανίσει· μια κατσιούλα που φορούσε η Λένη την άρπαξε, τη σήκωσε ψηλά, τη φούσκωσε καλά καλά σαν αερόστατο, και την εξαφάνισε προς την κατεύθυνση από την οποία ερχόμαστε. Στο «λαιμό» του Σταυρού σωριάσαμε τώρα πια το κοπάδι και περιμέναμε ν' αραδιάσουν τα πρόβατά από το στενό πέρασμα, από τη δεξιά μεριά του πέτρινου εικονίσματος που έχουν στήσει οι τζιουμπαναραίοι να εξευμενίσουν, να καλοπιάνουν το «θεό της ράχης», να τους επιτρέπει να «γέρνουν» τα κοπάδια τους χωρίς ζημιές.

Δεν πρέπει να πέρασε περισσότερος χρόνος από μισή ώρα, αλλά οι στιγμές εκείνες μας φάνηκαν πέλαγος· τα πρόβατα αράδιαζαν ένα ένα γιατί μόνο σ' εκείνο το

σημείο είχαν καθαρίσει το χιόνι ο Σπύρος με το Σταύρο· σ' όλη την άλλη κορυφογραμμή ο αέρας είχε σωριάσει «σαμάρια» το χιόνι και δεν ήταν εύκολο να το σπάσει άνθρωπος με την κλίτσα. Σαν «χτύπ(η)σαν» τα πρόβατα τον κατήφορο και «τσάκισαν» αριστερά κατά τη Μεγ. Κοδέλα, η καρδιά μας πήγε στη θέση της· ο μεγάλος κίνδυνος είχε περάσει. Η ανυπότακτη θεοκορφή «υποτάχτηκε». Η άγρια χιονοθύελλα νικήθηκε. η ανθρώπινη υπεροχή κυριάρχησε στα στοιχεία της φύσης. Το κοπάδι «έγειρε» στο Σταυρό. Όλοι μας νιώσαμε μια αγαλλίαση, μια ανακούφιση· νιώσαμε ανάλαφροι σαν να «γινόμασταν καλά» ύστερα από μια βασανιστική αρρώστια. Η Λένη και εγώ δεν μπορέσαμε να κρατήσουμε τα δάκρυά μας· ήταν δάκρυα ανακούφισης, λυτρωτικά. Βούρκωσαν και οι άλλοι. Δε μιλούσε κανένας. Ο μπάρμπα Θύμιος, η Λένη κι εγώ κοιτάξαμε το Σπύρο και το Σταύρο κατάματα· δεν τους είπαμε λέξη· ήταν όμως σαν να τους λέγαμε: άξιζε τον κόπο να κινδυνέψουμε τόσο; έπρεπε να τους ακολουθήσουμε στην αποκοτιά τους; Γιατί δεν πήγαμε από τον άλλο δρόμο το σίγουρο;

Τελικά ο μπάρμπα Θύμιος έσπασε τη σιωπή λέγοντας πως εμείς οι τρεις θ' ακολουθούσαμε το κοπάδι και πως οι οι δυο «παράτολμοι» θα γύριζαν πίσω στους «λάκκους του Σταυρού» να «περάσουν» και τα χοντρικά από τη ράχη. Έτσι κι έγινε. Ο Σπύρος με το Σταύρο γύρισαν πίσω και με την ίδια τακτική «ζυγώνοντας» το ένα μούλαρι δίπλα στο άλλο κατάφεραν να τα «γείρουν» και να μας προφτάσουν στη «Μεγάλη Κοδέλα». Μέχρι εκεί φυσούσε αγριεμένα και το χιόνι όσο προχωρούσε η μέρα έπεφτε πιο πυκνό· τλούπες τλούπες πια· από κει και προς τα κάτω που κατεβαίναμε, το χιόνι ήταν λιγότερο.

Σ' ένα πλάτωμα στη «Μεγάλη Κοδέλα» σταματήσαμε λίγο όλοι να «τραβήσουν» μόνα τους πια τα πρόβατα και να «στρίψουν κανά λαθραίο» ο Σταύρος και ο Σπύρος που ήταν μανιώδεις καπνιστές. Εκεί μας είπαν πως βρήκαν πεθαμένα τα δυο ζγουράκια, το καλεσάκι το δικό μας και το βακράκι του μπάρμπα Θύμιου, που άφησαν την τελευταία τους πνοή στα παγωμένα χιόνια, στο σημείο που τα «είχαμε παρατήσει» γιατί δεν είχαν δυναμάρια ν' ακολουθήσουν το κοπάδι. Αυτή ήταν η μοίρα που περίμενε τα αχαμνά ζγουράκια και τα γερασμένα πρόβατα κάθε φθινόπωρο που ροβόλαγαν τα κοπάδια για τα χειμαδιά.

Από τη «Μεγάλη Κοδέλα» λοιπόν παρακολουθήσαμε έναν όμορφο αυτοσχέδιο σχηματισμό του κοπαδιού μας· μπήκε μπροστά μια πρατίνα μπούτσινα, κατακόκκινη στο πρόσωπο, απ' το δικό μας το σημάδι, μ' ένα μισοκούδουνο, σουλταριάρα πρατίνα από «έξι ψαλίδια», πρατίνα λαντζονάτη και λεύτερη που ήξερε καλά τα μονοπάτια του νομαδισμού και «αρμαθιάστηκε» κοντά της όλο το προβατομάνι καλύπτοντας όλο το μονοπάτι της πλαγιάς. Η «μπούτσινα» έφτασε στο «Ανάπαμα» και η «κοντ(ι)νέλα» ήταν ακόμα στη «Μεγάλη Κοδέλα». Κανένα πρόβατο δεν αλλαξοδρόμησε, διάβαιναν κομπολόι το ένα πίσω το άλλο βελάζοντας από τη σμίξη και γυρεύοντας να χαμηλώσουν, να γλιτώσουν από το χιονιά. Εγώ προσωπικά, το χάρηκα το θέαμα αυτό γιατί πρώτη φορά στη ζωή μου τύχαινε να σαλαγάω κοπάδι με χίλια πρόβατα. Το δικό μας

κοπάδι το θυμάμαι να έχει γύρω στα 340-320 πρόβατα που όλο λιγόστευαν. Το όνειρο και ο μεγάλος καημός της ζωής μου λοιπόν να φυλάξω χίλια πρόβατα, γινόταν πραγματικότητα· το ζούσα τις στιγμές εκείνες και δεν ήθελα με τίποτα να περάσουν, κι ας ήταν οι χειρότερες με τους κινδύνους και τις ταλαιπωρίες. Αυτό το κατάλαβε η Λένη και θυμάμαι πως μου είπε: «μην τα χαίρεσαι τόσο πολύ τα πρόβατα· όσο όμορφα είναι, τόσες πίκρες και βάσανα έχουν· κοίτα να μάθεις γράμματα να γλιτώσεις». Ήταν η χρονιά εκείνη που περιμένα τ' αποτελέσματα των εξετάσεων για το Πανεπιστήμιο.

Από το «Ανάπαμα» και κάτω, ο τόπος ήταν ξίχιονος αλλά ο αέρας εξακολουθούσε να φυσάει και το νερόχιονο να πέφτει δυνατό, σκληρό, περνιαστό· τα πρόβατα συνέχιζαν αρμαθιά την πορεία τους· έφτασαν στον Ανθρωπάκι, «ρίπ(η)σαν» τον κατήφορο «μψηχτιά» κι έπεσαν στα Λιβάδια, τ' απογεματάκι που «τσάκιζε» η μέρα· τ' ακολουθούσαμε αγάλια αγάλια και οι πέντε· η Λένη τραβούσε τα κανταριασμένα μουλάρια και επειδή ο αέρας στο Σταυρό της είχε πάρει την καπούλα, ήταν μπουρμπουλωμένη με μια «φλουκιαστούλα» κόκκινη, ενώ η δική μου «καπάρρα» έφτανε μέχρι τα κότσια και καθώς ήταν βρεμένη είχε γίνει ατάραγη. Όμως τι κι αν είχαμε τις κάπες, όλοι ήμασταν μουσκεμένοι ως το κόκαλο από το χιονιά που φάγαμε στο Σταυρό.

Όταν άνθρωποι και ζωντανά «πέσαμε» στα Λιβάδια, τα πρόβατα άνοιξαν καλά καλά, έζωσαν το πλάι και «άρπαζαν» βιαστικά χοντροχόρτι· μπράτζινες, τούφα, φτέρη· τ' αφήσαμε καμιά ώρα να «πάρουν καμιά κ(οι)λιά» ώσπου να συνεννοηθούμε, να δούμε «πώς θα κάμουμε» και πού θα γρεκιάσουμε το βράδυ που έφτανε. Ο αέρας είχε σταματήσει στα Λιβάδια πια, αλλά το νερόχιονο δυνάμωνε· από τη «Μεγάλη Κοδέλα» και πάνω δε φαινόταν τίποτα· αντάρρα και σύννεφα είχαν αφανίσει την κορφή από τα μάτια μας.

Σκεφτήκαμε να μείνουμε το βράδυ στα Λιβάδια· είχε βοσκή για τα πρόβατα, αλλά επειδή η βροχή συνέχιζε να πέφτει και τα ποτάμια τα Μελισσουργιώτικα θα ήταν αδιάβατα, τ' ακούγαμε κιόλας που έσκουζαν απειλητικά, αποφασίσαμε «να ριχτούμε» στο Μπαλντινέσι. Και πάλι ο αδερφός ο Σπύρος ήταν αυτός που επέμενε και μας έπεισε υποστηρίζοντας πως το διάβα του ποταμού θα ήταν ευκολότερο στο σημείο που βρισκόμαστε γιατί ήμαστε πιο κοντά στις πηγές, επομένως θα είχε λιγότερο νερό· επίσης το Μπαλντινέσι είχε απλωσιά, οπότε μπορούμε να χασομερήσουμε δυο τρεις μέρες με τα πρόβατα, ώσπου «να ξεκόψει» ενώ στο χωριό δεν υπήρχε τόπος «να κρατήσουμε» τα ζωντανά, ώσπου να ετοιμαστούν οι φαμίλιες μας για το «φεύγα» για τα χειμαδιά.

Το πέρασμα του ποταμού

«Σιουρήσαμεν κι μαυλήσαμεν» τα πρόβατα το δειλινάκι «τραβήσαμεν κι τα μπλάρια» και φτάσαμε σε μισή ώρα στο ποτάμι ακολουθώντας το σύρμα. Μόλις πλησιάσαμε στην άκρη, καινούργια τρομάρα πήραμε· καινούργια δοκιμασία μας περιμένε· το

ποτάμι ροβολούσε από το Αυτί, το Βροτόπι και τη Μπρέσιανη ήταν πλημμυρισμένο, απλωμένο απ' άκρη σε άκρη στο γυαλό· η θολούρα διάβαινε «καβάλα» από τα μεγάλα κοτρόνια και καθώς η κατεβασιά άφριζε και χτυπούσε με οργή ό,τι έβρισκε στο διάβα της, νόμιζες πως έβλεπες «πουνκάρια» από πρόβατα που έρχονταν τον κατήφορο, ανάκατα κι ακατάπαυστα. Δίχως άργητα κοιτάξαμε παραπάνω, παρακάτω και βρήκαμε ένα σημείο που θα μπορούσε να γίνει «πόρος» να περάσουμε το κοπάδι απέναντι. Ήταν ένα σημείο που το ποτάμι στένευε κάπως και από τη μια και την άλλη όχθη του είχε θεόρατα και βαστερά κοτρόνια που θα μπορούσαμε να «σκαλώσουμε» μια πρόχειρη γεφυρούλα, αφού να «ρούσουμε» τα πρόβατα μέσα στο νερό ήταν αδιανόητο, γιατί το νερό ήταν πάρα πολύ και το ποτάμι ορμητικό, «θα τα 'παιρνε όλα η σούδα».

«Απουπέρα απ' του πουτάμ(ι)», προς το Μπαλντινέσι υπήρχε μια «Τούμπα» από ελάτια, όπου το καλοκαίρι στάλιζαν τα Μελισσουργιώτικα κοπάδια· εκεί είδαμε πως ήταν ξαπλωμένα δυο ελάτια μισόξερα· ήταν ιδανικά για την περίσταση. Ο Σπύρος, ο Σταύρος, ο μπάρμπα Θύμιος κι εγώ, αφού πιαστήκαμε γερά ο ένας από την πλάτη του άλλου, να μη μας πάρει το ποτάμι, μπήκαμε μέσα κι αρχίσαμε να το διασχίζουμε σιγά σιγά, σηκώνοντας ελάχιστα τα ποδάρια μας από το φόβο μη μας παρασύρει· το νερό έφτασε ως τη «ζώση» μας· ήταν παταγουδιασμένο, αφρισμένο, βουερό, φοβερό, επικίνδυνο· ριχτήκαμε σε λίγο «αποπέρα» και πήγαμε ως τα έλατα. Με τα τσεκούρια «κοντέψαμε» αρκετά τα δυο ελάτια και οι τέσσερις μαζί αφού «σκάσαμε» στον ώμο μας τον πρώτο κορμό, τον φέραμε και τον στεριώσαμε στο σημείο που είχαμε προϋπολογίσει· ο Σπύρος κι ο Σταύρος ξαναμπήκαν στο νερό, ώσπου να «φκιάσουμε» το γεφύρι, αλλά αυτή τη φορά κρατιούνταν από τη γριντιά. Κουβαλήσαμε σε λίγο και το δεύτερο κορμό, τον απλώσαμε δίπλα στον άλλο και στα πεταχτά μαζέψαμε πέτρες πλακουδερές από το γυαλό και τις στρώσαμε πάνω στους κορμούς· έτσι το ξύλινο γεφυράκι ήταν έτοιμο. Περπατήσαμε πάνω του και περάσαμε απέναντι όπου ήταν τα πρόβατα μαζωμένα κουβάρι και παρακολουθούσαν σαν άνθρωποι όλοι την αγωνία μας να τα «σώσουμε». Στο μεταξύ το νερόχιοινο δυνάμωνε κι η μέρα σωνόταν· εμείς ήμασταν καταμουσκεμένοι από το νερό που «μας πέρασε στο σβέρκο», από την αγωνία μας να «γεφυρώσουμε» το ποτάμι κι από τη βιασύνη μας να «προυπήσουμε να ρίξουμε τα πράτα απουπέρα πριν του θάμπουμα».

Καθώς το κοπάδι ήταν σωριασμένο στη άκρη στο γυαλό, ο Σπύρος κι ο Σταύρος μπήκαν προστά και «μαύλησαν» δυο τρεις φορές· μ' ένα σιουρτό μακρόσυρτο και παρακαλεστικό του Σταύρου «κίνησε προστά» μια Κρούτα λάια, δική του, μια σημαδιακή πρατίνα μ' ένα φλώρο μάλωμα στα καπούλια της, που την είχε μανάρα και της είχε κρεμασμένο ένα γαλαροκούδουνο. Η κρούτα η λάια πέρασε άφοβα και θαρρετά πάνω από το γεφύρι και με μιας κίνησε κοντά της όλα η κοπαδούρα. Αφήσαμε τη Λένη στο πίσω μέρος του κοπαδιού και μεις οι τέσσερις άντρες «πιάσαμε» το γεφυράκι· ο Σπύρος κι ο Σταύρος μπήκαν πάλι στο ποτάμι από το κάτω μέρος

του γεφυριού, να φυλάνε μην πέσει κανα πρόβατο, να το «τσακώσουν», ενώ ο μπάρμπα Θύμιος κι εγώ καθήσαμε στο έμπα του γεφυριού να «κρατάμε» τα πρόβατα, να μην στριμώχνονται όλα μαζί να το περάσουν, οπότε υπήρχε ο κίνδυνος να γλιστήσουν και να βρεθούν στα παγωμένα νερά. Αλλά τα καημένα τα προβατάκια, σαν νοητοί άνθρωποι, όπως το γιόμα στο Σταυρό «πειθάρχησαν» στο σχέδιό μας, το ίδιο και τώρα στο ποτάμι διάβαιναν ένα ένα με σειρά σαν να ήταν ορμηγεμένα.

Ξαφνικά όμως ενώ όλα πήγαιναν καλά, μια «τσιούλα βάκρα» δική μας, που αγριόφερνε και στη στρούγκα πάντα πηδούσε ανάρμεγη πάνω από τα κεφάλια των αρμεχτάδων, μόλις

ζύγωσε στο γεφυράκι «πρόγγισε» καθώς σήκωσε ξαφνικά το χέρι του ο μπάρμπα Θύμιος και αντί να περάσει από το γεφύρι, «όρμησε φωτιά» μέσα στο ποτάμι από το πάνω μέρος του γεφυριού· το νερό όμως ήταν πολύ και την παρέσυρε τον κατήφορο, πριν προλάβουν ο Σπύρος με τον Σταύρο να την τσακώσουν· εγώ κι η Λένη βάλαμε τις φωνές: Πάει η πρατίνα

Ο Νίκος Καρατζένης στη στάνη του Ματσουκιώτη τσέλιγκα Βάσου Νάκα, στον Αγ. Κων/νο Βόνιτσας, 1995.

ορέε, πάει η πρατίνα!! Δεν μπορούσαμε όμως να κάνουμε τίποτα, αλλά τη βλέπαμε να τη «διαβάζει» το ποτάμι σαν καρυδότσουφλο. Πρέπει να την πήγε καμιά δεκαπενταριά είκοσι βήματα το ρέμα και την έριξε σ' ένα βύραγκα· κι ενώ όλοι νομίσαμε πως πνίγηκε, βλέπουμε ξαφνικά την πρατίνα να σηκώνει το κεφάλι μέσα στο νερό και να κινείται προς την όχθη· σε λίγο βγήκε στην άκρη κι άρχισε να τινάζεται· γλίτωσε η τσιούλα, είπε ο μπάρμπα Θύμιος, την έσωσε ο βύραγκας· την είδαμε να κατευθύνεται προς το κοπάδι κουτσαίνοντας από το «κοντ(ι)νό» το ποδάρι.

Αφού πέρασε όλη η κοπαδούρα το γεφυράκι, μας έμειναν τελευταία τα γίδια του Σταύρου και του μπάρμπα Θύμιου· εμείς δεν είχαμε κανένα· θα ήταν καμιά εβδομηνταριά· έκαμα τον ανήφορο, θυμάμαι, να τα σαλαήσω· τα έφερα στο γυαλό, ζύγωσαν και οι άλλοι να τα «ρίξουμε απουπέρα»· τα φέραμε από δω, τα γυροβολιάσαμε από κει, κανένα δεν έκανε αρχή να διαβεί το γεφύρι· έπιασαν πάλι ο Σπύρος και ο

Σταύρος τα μουνούχια τα τραϊιά, τα τράβησαν στο γεφύρι και μεις οι τρεις με φωνές και φασαρία, προσπαθούσαμε να τα κάμουμε να «κινήσουν». Δεν κατορθώσαμε τίποτα· τα γίδια είχαν το νου τους να λακίσουν προς τα πίσω, παρά να πλησιάσουν το γεφυράκι· «απόλυσαν» τα δυο γκεσέμια πάνω στη γέφυρα, ο Σπύρος και ο Σταύρος και ήρθαν να μας βοηθήσουν· τα μουνούχια διάβηκαν τη γέφυρα και πήγαιναν για το κοπάδι· τα γίδια αρνούσανται πεισματικά να «κάμουν κεφάλι». Στο μεταξύ τα πρόβατα είχαν βγει μόνα τους στις λάκες στο Μπαλτενέσι· άρχιζε να σουρουπώνει· ήμαστε και μέσα στο ρέμα κλεισμένοι, ο καιρός ήταν πιασμένος απ' άκρη σ' άκρη, οπότε το σκοτάδι δε θα αργούσε να πέσει. Είπαμε να κάμουμε μια τελευταία προσπάθεια κι ύστερα να τα «παρατήσουμε» και να 'ρθουμε το πρωί να τα συμμαζέψουμε. Μόλις τα ξυγώσαμε πολύ και τα ζορίσαμε, μια φλωροκάνουτα μπλιορούλα του μπάρμπα Θύμιου μ' ένα κυπράκι, λάκισε προς τα πίσω κι έφυγε σαν ελάφι· πριν καλά καλά καταλάβουμε τι έγινε, όλα τα γίδια θροϊστηκαν, μας «πήραν σβάρα», γύρισαν και πήγαν κι έσμιξαν με την κανούτα. «Αφήστε τα τα λυκοσκισμένα», είπε ο Σταύρος, «πάμε να φτάσουμε τα πρόβατα· να τα κουρέψ' ου διάουλους, θα τα χάσουμε ουλότιλα κι θα χαλιεύουμε σα ζουρλοί» σιγομουρμούρισε στενεμένος από το χάλι του ο μπάρμπα Θύμιος.

Σ' ένα σημείο παραπάνω που το ποτάμι πλάτυνε κάπως, ο Σπύρος «πέρασε» τα μουλάρια· μπήκε γι' άλλη μια φορά ακόμα μέσα στο νερό. Σε λίγο πεταχτήκαμε στο ξάγναντο, πάνω από την τούμπα με τα ελάτια κι αγναντέψαμε τα πρόβατα· είχαν πιάσει στ' αριστερά του ελατόδασου «του Αετού» μια όμορφη ισιάδα απ' άκρη σ' άκρη και βοσκούσαν· ο τόπος ήταν «βαρεμένος καλά»· δυο χιλιάδες φαίνονταν, τέτοιο άνοιγμα και λάρωμα είχαν κάνει. Το νερόχιοно όμως εξακολουθούσε το βιολί του. Θα 'θελε καμιά ώρα ακόμα να νυχτώσει· ο Σπύρος και η Λένη τράβησαν τα μουλάρια για το Αγκάθι, όπου υπήρχε μια καλυβούλα Μελισσουργιώτικη. Αποφασίσαμε να νυχτερέψουμε εκεί κι έπρεπε να «κάμουμε κουμάντο» για κανά ξύλο, όσο ακόμα έφεγγε. Ήμασταν όλοι ξεθεωμένοι από την κούραση, την αγωνία και το φόβο, βρεγμένοι ως το μεδούλι, θεονήστικοι από την προηγούμενη βραδιά, ήμασταν «για μεταλαβιά», πουντιασμένοι από το χιονιά, αγανακτισμένοι από τον παλιόκαιρο που πήγε να μας «χάσει», χολιασμένοι για τα «λυκοσκισμένα» τα γίδια.

Μια βραδιά στο καλυβάκι

Τα πρόβατα βοσκώντας όρμωσαν κατά τον Αετό και χτενίζοντας βγήκαν στ' ανάραχο το νύχτωμα· «τα γαργαλήσαμε ανάλαφρα» να πάρουν την κατηφόρα και να πέσουν στη Μελισσουργιώτικη στρούγκα στο Αγκάθι. Τα γυροβολιάσαμε κανά δυο φορές να λαρώσουν, ταΐσαμε τα σκυλιά και χωθήκαμε μέσα στην καλυβούλα, όπου η Λένη και ο Σπύρος είχαν ανάψει τη φωτιά. Για καλή μας τύχη βρήκαμε τρία τέσσερα ελατίσια ροζιάρικα κούτσουρα, που τα' χαν παρατήσει οι Μελισσουργιώτες προταραίοι γιατί δεν μπόρεσαν να τα σκίσουν με το τσεκούρι· βρήκαμε ακόμα λιανόξυλα,

κλάρες και φλούδες ελατίσιες. Για στρώματα, ο Σπύρος και η Λένη είχαν κόψει χλωρά ελατοκλώναρα και τα 'χαν απλώσει σ' όλο το καλυβάκι, που έσταζε σε δυο τρεις μεριές. Ρίξαμε δυο παλιότσολα που μας περίσσευαν και «πιάσαμε» τις σταλαματιές. Κρεμάσαμε τις κάπες μας που έσταζαν στην πόρτα της καλύβας και καθήσαμε όλοι γύρω από τη φωτιά να στεγνώσουμε.

Πόσο χρυσάφι άξιζε εκείνη η φωτιά! Τι ανείπωτη γλύκα είχε εκείνο το μάζεμα όλων μας γύρω από τη γωνιά να πυρωθούμε, να ζωντανέψουμε. Αμπούριαζαν τα μουσκεμένα ρούχα μας, τα βρεμμένα μαλλιά μας, τα πουντιασμένα κορμιά μας· η αγαλλίαση που νιώθαμε έπαιρνε ένα άπλωμα μέσα μας· είχαμε περάσει έναν μεγάλο κίνδυνο· γείραμε στο Σταυρό, φέραμε τα κοπάδια στα χαμηλώματα· τα είχαμε σιγουρέψει για την ώρα· μπορούσαμε να περάσουμε μια βραδιά χωρίς αγωνία. Εγώ προσωπικά ένιωθα άλλος άνθρωπος· πρώτη φορά μου τύχαινε να «γείρω» το κοπάδι με χιόνια στο Σταυρό· ένιωθα μια παράξενη περηφάνια γιατί βοήθησα κι εγώ σ' αυτή τη φοβερή και επικίνδυνη προσπάθεια.

Αφού πυρωθήκαμε καλά καλά, ο Σπύρος «κοντογέμισε» με νερό ένα αρμεχτοκάκαβο του Σταύρου, που έπαιρνε καμιά δεκαριά οκάδες, ζύγωσε δυο λιθάκια στη φωτιά και το ακούμπησε επάνω τους. Σαν «πήρε ένα χόχλο», έριξε μέσα πέντε έξι καπάκια τραχανά που είχε απομείνει του μπαρμπα Θύμιου κι άρχισε ν' ανακατώνει με το πίσω μέρος της κλίτσας του· κουτάλα δεν είχαμε· με τόσα νερά που είχε περάσει η κλίτσα όλη μέρα ήταν πεντακάθαρη. Μόλις έβρασε ο τραχανάς και κατέβασε το κακάβι από τη φωτιά, «χυθήκαμε» οι πέντε «σα στραβοί» στο φαΐ. Μ' ένα μικρό καπάκι, που το χρησιμοποίησε για κουτάλα, ο Σπύρος γέμισε τα καπάκια και τις λίμπες αγνιστό μαέρεμα· μας έφυγαν τα σάλια κυριολεκτικά, δεν «προπιούμασαν» ν' αρχίσουμε. Εγώ είχα χώσει το χέρι μου ως τον ώμο σ' ένα «παλιοτόμαρο» που είχαμε, κι έβγαλα μια λιμπάρα αρτημή και κανα δυο σβώλια τυρί να αρμυρίσουμε τον τραχανά. Ο Σταύρος έτρωγε με τη Λένη σ' ένα καπάκι, ο Σπύρος και γω σ' ένα άλλο κι ο μπαρμπα Θύμιος «τέλευε» μοναχός του σε μια λίμπα που ήταν σαν γρούσπα, τέτοιο βάθος και άνοιγμα είχε.

Αδειάσαμε και γεμίσαμε τρεις τέσσερις φορές τα καπάκια μας· «πάαινε το χλιαρουχτύπ(η)μα γαζέπ(ι)». Δεν έμεινε ούτε κουταλιά στο κακάβι· ο Σταύρος που ήταν «αρούποντος», άρπαξε το κακάβι, το ξεγάνωσε κυριολεκτικά, μην αφήνοντας τσίκνα ούτε για σημάδι. Είναι αλήθεια πως ο Σπύρος και ο Σταύρος «άμα στρώνονταν στο φαΐ, ξαστόχαγαν να ματασ(η)κωθούν»· τους σκιάχτηκε το μάτι μου, τέτοιο «μακέλεμα» έκαναν. Την ίδια στιγμή ο Σπύρος, ο Σταύρος κι ο μπαρμπα Θύμιος άρπαξαν με τα δυο τους χέρια τις φτσελίκες με το νερό, τις αναποδογύρισαν στον αέρα και ρούφαγαν, ρούφαγαν ρούφαγαν νερό ώσπου τις λιγοθύμισαν κυριολεκτικά, τις στράγγισαν· ένα βροντερό αναστέναγμα ικανοποίησης ανέβαινε από τα σωθικά τους, που νόμιζες πως ήταν κραυγή πρωτόγονων ανθρώπων. Ευτυχώς που η βρύση ήταν δεκαπέντε βήματα πέρα από το καλυβάκι και βγήκα γω, σαν μικρότερος να τις γεμίσω

πάλι. Έξω το νερόχιονο συνέχιζε να πέφτει, τα μπουμπουνσταριά και τ' αστράμματα δεν έλεγαν να λαρώσουν, τα λαγκάδια «άχαζαν», τα ποτάμια μούγκριζαν, τα πρόβατα και τα σκυλιά λούφαζαν, δεν άκουγες κουδουνάκι, ούτε βελαξιά· τα ζωντανά καρτερούσαν το ξημέρωμα.

Ο Σπύρος έριξε δυο κούτσουρα στη φωτιά και κάτι ξερές σκούπες «να πάρουμε μια τελευταία πύρα» κι ύστερα «να ξεγείρουμι, να πλαϊιάσουμι». Έστριψαν και οι τρεις από ένα λαθραίο και τραβούσαν βαθιές χορταστικές ρουφηξιές· ήταν ένα τσιγάρο «της αναπόλησης και της ξαποστασιάς» Και των τριών η σκέψη ξαναγύριζε στο Σταυρό· ξαφνικά ο μπάρμπα Θύμιος μονολόγησε: «Δεν έπρεπε να σας ακούσω· ήταν καθαρή ζουρλαμάρα. Πώς δεν μας πάγωσαν τα πρόβατα στον καταραχιά, πώς δεν μας τα σήκωσε το φ(ου)σάτο!» Οι δυο «αμετανόητοι» και σκληροτραχήλοι πραταραίοι, τον κοίταζαν και σώπαιναν, κάπνιζαν και σώπαιναν. Πήραμε τις κάπες μας, που είχαν στραγγίσει, αλλά ήταν ακόμα νοτερές, πιστρωθήκαμε και πέσαμε για ύπνο, αφήνοντας τα δυο κούτσουρα ν' αργολιώνουν στη φωτιά, να μας ζεσταίνουν και να μας κρατάν συντροφιά. Από την αποσταμάρα, την αγωνία, το κρύο και την ταλαιπωρία της μέρας, παραδοθήκαμε στη γλυκιά ξαποστασιά του ύπνου.

Θα πρέπει να είχαν περάσει δυο τρεις ώρες νύχτας, όταν ξύπνησα από έναν δυνατό γνώριμο θόρυβο· όλο το καλυβάκι τρανταζόταν κυριολεκτικά από το συντονισμένο ροχαλητό του Σπύρου, του Σταύρου και του μπάρμπα Θύμιου· από τα νεύρα μου, που μου χάλασαν τον ύπνο, έριξα μια με τον αγκώνα του Σπύρου, που κοιμόταν δίπλα μου και σκούνησα τους άλλους δυο· αυτοί γύρισαν από τ' άλλο πλευρό και για μια στιγμή ησύχασαν. Ο Σπύρος, που ο τραχανάς και η αρμύρα «τον είχαν ανάψει», σηκώθηκε και πάσχιζε να βρει στο σκοτάδι μισοκοιμισμένος τη φτσέλα· άκουσα σε λίγο το νερό να «κακαρίζει» καθώς ο αδερφός μου άδειαζε το βαρελάκι. Έξω το κρύο κι ο χιονιάς δεν είχαν αναπαμό.

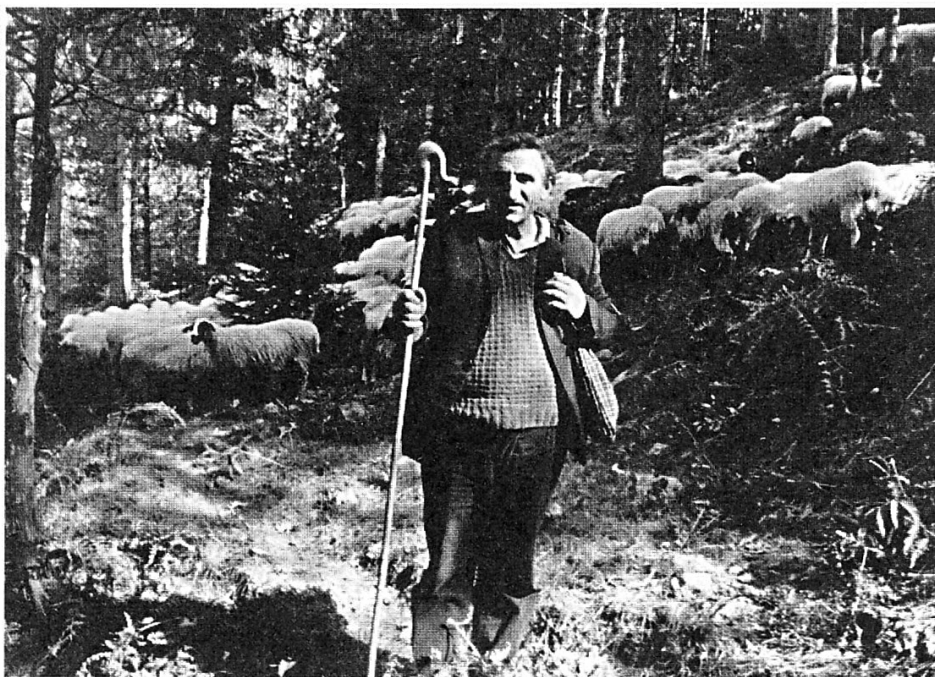
Θα ήθελε καμιά ώρα να ξημερώσει, όταν ο μπάρμπα Θύμιος πετάχτηκε αλαφιασμένος κι έβαλε τις φωνές: «Σ(η)κουθείτι απάν ορέ, καήκαμαν κι ψήθ(η)καμαν απόψι». Πράγματι από την κάπα του Σταύρου είχε πάρει φωτιά· είχε καεί κανά δυο σπιθαμές· η φωτιά περπατούσε αργά αργά και βρωμούσε «σκρούμπος» σ' όλο το καλύβι· ο μπάρμπα Θύμιος άρπαξε τη φτσέλα την άδειασε πάνω στη σκρουμπιασμένη κάπα και «σύμπησε» τη φωτιά. Βγήκε έξω, γυροβόλιασε τα πρόβατα, εξέτασε τον καιρό και ξανάρθε μέσα· «ζαβή μέρα θα να 'χουμι και σήμιρα κι που θα λάβουμι εικειά τα λυκουγδαρμένα τα γίδια», είπε. Πήρε να αχνοφέγγει η μέρα. Αποφασίσαμε να μείνουμε εκείνη τη μέρα στο Μπαλντινέσι.

Μια μέρα στο Μπαλντινέσι

Σαν έφεξε καλά, τα πρόβατα άρχιζαν να ξετριβουν αγάλια αγάλια τον ανήφορο· το νερόχιονο όχι μόνο δεν έλεγε να σταματήσει αλλά δυνάμωνε· ο καιρός ήταν κατακαθισμένος για τα καλά· τόσο νερό είχε ρίξει, τέταρτη μέρα στη σειρά, και δεν

φαινόταν πως θα ξεκόψει. Αφήσαμε τα μουλάρια να «ροκανάν» καμιά τσουνκίδα γύρω από το παλιοκόπρι της στρούγκας, πήραμε τις κάπες και βγήκαμε στ' ανάραχο, στη βρύση του Πέζα, ν' αγναντέψουμε για τα γίδια, ν' ακούσουμε κανά κύπρο, κανά βέλασμα.

Τα πρόβατα σκαπέτησαν στο διάσελο, «ζούμπαν πέρα τσ' λάκις» και «ζουνάκιασαν» τον τόπο ως το Βροτόπι. Τα «καραουλίζαμαν» καθώς άνοιγαν στα ισιάδια βοσκώντας και βελάζοντας από τη σμίξη· δεν μας άφησε ο καιρός να τα χωρίσουμε. Το κολατσιό άρχιζαν να σκαρίζουν «αποπέρα στα στεφάνια» στο Ξερολίβαδο και τα γίδια και να διαβαίνουν κατά το Αυτί. Τα βλέπαμε και τ' ακούγαμε από το καρουλάκι. Ο Σπύρος και ο Σταύρος έκαμαν πέρα να πάνε να τα «ξεγραδώσουν» και να τα ρίξουν αποδώθι απ' το ποτάμι, πολύ ψηλά όμως προς το Αυτί, που το νερό ήταν λιγότερο. Εγώ, ο μπάρμπα Θύμιος και η Λένη μείναμε στα πρόβατα.

Ο Σπύρος Καρατζένης με τα 350 πρόβατα του κοπαδιού του στο δάσος της Πράμαντας, Μαρκόπουλο, 1987.

Εμένα δεν με χώραγε ο τόπος. Δεν

χόρταινα να βλέπω τόσο πρατούρι απλωμένο από τη μια ως την άλλη άκρη στο Μπαλτενέσι· έτρεχα από δω, στόμωνα τα πρόβατα από κει, τα όρμωνα προς το πλάι, τα προγγούσα να βγουν από τα φτερούσια, δεν τ' άφηνα σε ησυχία. Ο μπάρμπα Θύμιος μου φώναζε κάπου κάπου, να μην τα «χαλάω», γιατί δεν είχαν λαρωμό πουθενά από τον παλιόκαιρο κι από τη σμίξη. Που να τον ακούσω γω· προσπαθούσα να μετρήσω τα κριάρια, να δω ποια έχουν τρανύτερα κέρατα, να μετρήσω τις πρατίνες με τα μισοκούδουνα, να μετρήσω τις παρδαλές, τις κρούτες, τις βάκρες. Είχα μετρήσει, θυμάμαι, 107 λάιες και 84 κριάρια βαρβάτα, τρανά και μπλιορκά. Ο φόβος μου ότι αν ξέκοβε ο καιρός θα χώριζε ο καθένας το σημάδι του, μ' έκανε να ζήσω όσο πιο έντονα μπορούσα τις στιγμές εκείνες που «φύλαγα» χίλια πρόβατα. Έπαιρνα μια γεύση από τα παλιά τσελιγκάτα που τόσα είχα ακούσει και είχα διαβάσει γι' αυτά. Παρά τη νίλα και την τρομάρα που πέρασα στο Σταυρό, παρά το κρύο και το χιονιά

που μ' έδειραν τις μέρες εκείνες, δεν πρόκειται να ξεχάσω ποτέ την ανεπανάληπτη εμπειρία να «φυλάξω» χίλια πρόβατα. Ήταν άπιαστο όνειρο.

Το μεσημέρι, που τα πρόβατα είχαν ανοίξει καλά καλά στις λάκες, είχαν ταρατωθεί από τη στρούγκα στο Κελάρι ως το Βροτόπι, «ξεκάμψησαν» ο Σπύρος κι ο Σταύρος με τα γίδια. Τα είχαμε όλα τώρα συμμαζεμένα μπροστά μας· αποφασίσαμε τότε να φύγουν για το χωριό, ο Σπύρος, που ήταν νιόπαντρος, τη χρονιά εκείνη, ο μπάριμπα Θύμιος και η Λένη. Θα ξανάρχονταν την άλλη μέρα να μας φέρουν ψωμί και να «σαλαήσουμε» τα κοπάδια για το χωριό. Έτσι κι έγινε. Μείναμε ο Σταύρος και εγώ τη μέρα εκείνη στο Μπαλτινέσι κι ενώ κανένας κίνδυνος δεν υπήρχε για τα ζωντανά πια, ένας φόβος μας τσιμπούσε την καρδιά· η αίσθηση ότι ήμασταν δυο άνθρωποι ολομόναχοι με τόσο βιος μέσα στ' αγριοβούνια. Αφού κύλησε η μέρα βροχερή, το βράδυ μαζευτήκαμε άνθρωποι και ζωντανά στο γρέκι μας, στη στρούγκα στ' Αγκάθι. Το νερόχιονο συνέχιζε να πέφτει πυκνό και παγερό· το χιόνι έπηξε πάνω στους αυχένες.

Ξημέρωσε η πέμπτη μέρα της «οδύσσειάς» μας· η βροχή επιτέλους είχε σταματήσει· είχε φυσήξει τη νύχτα από το βοριά· βγήκε ο ήλιος· ένας ήλιος φωτεινός, ζεστός, χινοπωριάτικος. Οι ακτίνες του χάιδευαν τις κατάλευκες χιονοκορφές· όπου και να κοίταζες έβλεπες χιόνια· στο Σταυρό, στου Καμισιαρά, στο Λυτί, στη Μπρέσιανη, στη Στρογγούλα· ο αέρας ερχόταν κρύος· τα ποτάμια βογκούσαν ακόμα. Τα πρόβατα σκάριζαν αργά αργά· τα κουδούνια άφηναν να ξεχύνεται ένα αχολόι αρμονικό· βροντούσαν κοφτά οι δυο μεγάλες κουδούνες από τα τραϊιά, ξεχυνόταν γλυκά ο λάλος από τα κυπριά, αντιλαλούσε μονότονος ο ήχος από τα κριαροκούδουνα, έσιμγαν σε μια μεθυστική συναυλία τα τετρακόσια τόσα γαλαροκούδουνα, ξεχώριζαν κάπου κάπου τα μισοκούδουνα από τις ζγουρούλες. Όπως «έκαμαν πέρα τσ' λάκις» τα πρόβατα, κάτασπρα κάτασπρα, σγουροπλυμένα από τις πλημμύρες, με τα μαλλιά τους μακριά ως τα νύχια, γερά κι αγριεμένα λίγο από τη σμίξη, με τα τραϊιά και τα γίδια μπροστά μπροστά καμαρωτά και περήφανα, «σ' έπαιρνε η χαρά» να τα βλέπεις και ν' ακούς το «χαλιά» από τα κυπροκούδουνα· εκείνα τα κυπριά «λάλαγαν σαν αηδόνια».

Το μεσημεράκι, έφτασαν από το χωριό και οι άλλοι της συντροφιάς· ο Σπύρος μάς έφερε μια μακαρονόπιτα με τυρί και αυγά, «που'χι μια π(ι)θαμή πάχου κι μουσκουβόλαγι»· την είχε φτιάξει η γυναίκα του η Νούσιω, νιόνυμφη τότε, με μεράκι που είναι «μάννα» στις πίτες. Καθήσαμε με το Σταύρο, στην άκρη από τη βρύση στου Πέζα και δεν αφήσαμε ούτε τριμματάκι· «β(υ)ζάξαμαν κι νιρό κι γίγκαμαν ζγούρια». Κοιμηθήκαμε άλλη μια βδομάδα στο καλυβάκι. Είχαμε μαζέψει κούτσουρα και ρίξαμε φωτοκαϊιά· έκανε κρύο, τα χιόνια ήταν κοντά μας. Το πρωί χωρίσαμε τα πρόβατα· τα καημένα είχαν κοιμηθεί «ταραφιασμένα», δηλαδή κάθε κοπάδι είχε χωρίσει από μόνο του· στις άκρες είχαν «κρούξει» λίγο. Ορμώσαμε ο καθένας το δικό του σε διαφορετική κατεύθυνση· το όνειρο της κοπαδούρας με τα χίλια πρόβατα έσβησε το πρωινό της 22ας Οκτώβρη 1971 στο Αγκάθι, μα χαράχτηκε βαθιά, πολύ βαθιά στη

σκέψη μου και στην καρδιά μου. Το δειλινάκι «ρούσαμε» τα κοπάδια, ένα πίσω το άλλο για το χωριό. Το σούρουπο φτάσαμε στην Αγία Παρασκευή. Η περιπέτειά μας είχε τελειώσει· η καρδιά μας όμως και η σκέψη μας γυρίζουν συνέχεια στη Σπηλιά της Ντύσης, στον αυχένα του Σταυρού, στο ποτάμι το Μελισσουργιώτικο, στις λάκκες στο Μπαλτινέσι, στη φιλόξενη καλυβούλα στο Αγκάθι.

Ερμηνευτικό γλωσσάρι

να γκ(υ)λήσουμε = να κυλήσουμε, να καθυστερήσουμε, να περάσουν κάποιες μέρες

να ρούσουμε = να ξεκινήσουμε για φεύγα

ορμώνουμε = κατευθύνουμε τα κοπάδια προς κάποιο τόπο

θρασίμι = το ψόφιο πρόβατο

αναστάλαξε = ξέκοψε, καλοσύνεψε ο καιρός

πιγγωμένος = πολύ στενοχωρημένος

να γείρουμε τα πρόβατα = να περάσουμε από ψηλή ράχη το κοπάδι και να πάρουμε την αντίθετη πλευρά του βουνού

πλαιϊώνω = κοιμάμαι (στο πλάι)

μακροσκοινιάω = δένω τα μουλάρια με μια μακριά τριχιά από μια πέτρα ή ξύλο για να έχουν περιθώριο να βόσκουν

γκιξεράω = περιπλανιέμαι με τα κοπάδια

τσιονγκάνια = πέτρινα βράχια

παγάδα = απέναντι σιγαλιά

σμετάκι ζγουράκι = αυτό που όταν ήταν αρνί για πουύλημα, δεν το πήρε ο χασάπης γιατί ήταν αχαμνό

να τραβήσουν = να συνεχίσουν την πορεία

μανλάω τα πρόβατα ή σκυλιά = καλώ τα πρόβατα να έρθουν κοντά μου με ποιμενικά επιφωνήματα

δεν σπαράω = δεν κουνιέμαι από τη θέση μου

στοιβανιά χιονιού = σωριασμένο χιόνι (στοιβαγμένα ξύλα - στοιβάζω)

τσακιστός τόπος = πλαγιά με απότομη κλίση

πιδιμάρα = παιδεμός, παιδεύω

δεν σιούραγαν φόβο = δεν υπολόγιζαν το φόβο

έγιναν ένα βλάρ(ι) = έσμιξαν τόσο πολύ που δεν ξεχώριζε ο καθένας το κοπάδι του, όπως στα υφαντά στημόνια με τα φλώκια

μ' άκοπα τα ξύλα = μ' άκοπα τα κέρατα των βαρβάτων κριαριών να 'ναι πιο περήφανα

πρατιάς και πρατούρι = μεγάλο κοπάδι, πάνω από 700 πρόβατα

βαριούνται τα βαρβάτα = συγκρούονται τα βαρβάτα του κοπαδιού με τα κεφάλια τους

ρούντο κριάρι = κριάρι με κοντό και αραιό μαλλί

μαρκαλιόταν η στερφοπράτινα = ζευγάρωνε μια πρατίνα τριών χρόνων

μας έπιασε λαβούρα = μας έπιασε φόβος

κόλλωσαν τα πρόβατα = σταμάτησαν επί τόπου τα πρόβατα

ντροχιασμένα = μαζεμένα τα πρόβατα το ένα δίπλα στο άλλο κολλητά

αμπουχιές = σπρωξίματα

έκαμαν κεφάλι τα πρόβατα = τα πρόβατα ξεκίνησαν

γρουδιασμένα τα πρόβατα = τα πρόβατα είναι στριμωγμένα το ένα δίπλα, γρούδα = γροθιά

φιό, φ(ου)σάτο = δυνατός αέρας

το χιόνι ήταν σαμάρια = σωριασμένο σε σωρούς εδώ κι εκεί, αφήνοντας διάβαση

τσάκισαν αριστερά = γύρισαν αριστερά
 τλούπες τλούπες = το χιόνι έπεφτε τούφες τούφες σαν τις τλούπες, τα μαλλιά που έγενεθαι οι
 γυναίκες με τη ρόκα
 ρίπ(η)σαν = ροβόλησαν, κατέβαιναν γρήγορα την πλαγιά
 μπηχτιά = ευθεία κάτω στην πλαγιά
 καπάρα = μακριά κάπα
 πουκάρια = τα μαλλιά των προβατιών, μόλις τα κουρεύουν και τα μαζεύουν κουβάρι
 τούμπα από ελάτια = σωρός από ελάτια ξεκομμένος από το υπόλοιπο δάσος
 κοντ(ι)νό ποδάρι = το πισινό ποδάρι
 φλωροκάνουτα μπλιόρα = μια γίδα δυο χρόνων που το μαλλί της είχε χρώμα άσπρο και γκρι
 θροϊστηκαν = φοβήθηκαν
 βάρεσε ο τόπος = άρχισε να πρασινίζει
 λάρωμα του κοπαδιού = ηρεμία του κοπαδιού, ακινησία, στρώσιμο για βοσκή
 παλιότσολα = παλιές μάλλινες κουβέρτες
 αμπούριαζαν = έβγαζαν ατμό
 αρμμή = μυζήθρα ανακατεμένη με γάλα και τυρί μέσα σε τομάρι
 χ(ου)λιαροχτύπημα = χτύπημα κουταλιών
 πιστρώνομαι = τυλίγομαι καλά καλά με την κάπα
 σκρούμπος = καμμένο μάλλινο ύφασμα
 σύμπησε τη φωτιά = έριξε ξύλα στη φωτιά
 ζαβή μέρα = άσχημη μέρα
 ξετρίβουν τα πρόβατα = σκαρίζουν σιγά σιγά· φεύγουν από το μαντρί για βοσκή
 ζουνάκιασαν τον τόπο = έζωσαν τον τόπο
 καραουλίζαμε τα πρόβατα = τα παρακολουθούσαμε από κάποια ραχούλα, καραούλι
 να ξεγρადώσουν = να λευτερώσουν τα γίδια από τους γκρεμούς, να τα φέρουν στο κοπάδι
 χαλιάς = έντονο και ασταμάτητο αχολόημα κουνουριών σαν το θόρυβο που κάνουν πέτρες αμέτρη-
 τες που κυλιούνται αργά αργά από μια ψηλοράχη
 γίγκαμαν ζγούρια = γίναμε σαν ζυγούρια, φουσκωμένοι από το φαϊ

Έγραψαν....

Η Ελλάδα του Κώστα Μπαλάφα

Στο Χωσεψίτη φωτογράφο Κώστα Μπαλάφα ήταν αφιερωμένο το πολιτιστικό ένθετο της Καθημερινής «Επτά Ημέρες», την Κυριακή 15 Σεπτεμβρίου, επιμελημένο από την Ελευθερία Τραΐου.

Μια μικρή αναγνώριση του έργου του μεγαλύτερου ίσως φωτογράφου της χώρας μας στη φωτογραφία κοινωνικού προβληματισμού.

Τα κείμενα του αφιερώματος, γραμμένα από ανθρώπους που μελέτησαν το έργο του και γνώρισαν τον ίδιο, συνοδεύοντας τις φωτογραφίες, είναι οι καλύτεροι μάρτυρες αυτής της πραγματικότητας.

Για τον κύκλο των φωτογραφιών του «Το αντάρτικο στην Ήπειρο» γράφουν οι: Κυριάκος Ντελόπουλος και Γιώργος Πλατάρης-Τζίμας χαρακτηρίζοντάς το ύψιστο εθνικό και ιστορικό ντοκουμέντο, μνημείο ζωής και τέχνης.

Ο Ηρακλής Παπαϊωάννου αναφέρεται στην ενότητα «Ελληνίδα μάνα» αυτή τη στωική και ακατάβλητη αρχετυπική μορφή που σφραγίζει το έργο του φωτογράφου. Την ανώνυμη γυναίκα που αναδύεται μέσα από το ομιχλώδες πολιτικό

και κοινωνικό τοπίο της μεταπολεμικής Ελλάδας. Συχνά χωρίς πρόσωπο, χωρίς ατομική ταυτότητα, σαν οδυνηρές απουσίες που μοιάζουν να γεννήθηκαν φορώντας μαύρα.

Ο Παύλος Βρέλλης ζωντανεύει μνήμες από την Κατοχή στα Γιάννενα, την Αντίσταση και τη μεταπολεμική περίοδο στην Αθήνα, χαρακτηρίζοντας τον Κώστα Μπαλάφα «... απ' τους πιο γενναίους».

Για την εσωτερική διάσταση που κουβαλάει ο φωτογράφος με τον πιο απλό τρόπο, όπως κουβαλάμε τις καταβολές μας, γράφει η Μαρία Καραβία. Καταβολές που τις ζωντανεύουν αυτές οι φωτογραφίες λειτουργώντας σαν χειροβομβίδες παλαιού τύπου

θαμμένες σ' απομακρυσμένα χωράφια, μόνιμες απειλές των καθησυχαστικών αισθήσεών μας.

Αν διαβάσουμε προσεκτικά το Μπαλάφα, γράφει ο Γιάννης Δήμου μπορούμε να διακρίνουμε αξίες, ιδανικά και συναισθήματα που ξαναζωντανεύουν τον παραδοσιακό ελληνικό κόσμο και πολιτισμό. Για το Δήμου, η διαλεκτική ανάμεσα στην προσωπικότητα και το δημιουργήμα συνθέτουν μια αδιάσπαστη ενότητα.

Ο μοναδικός τρόπος θέασης των γεγονότων από το Μπαλάφα, που δε στέκεται στη φαινομενικότητα της εξωτερικής θεώρησης, έχει μετατρέψει τη φωτογραφική του μηχανή, για την Κατερίνα Πετρίδου, σε ζωντανό αφηγηματικό κείμενο της ελληνικής ζωής σε όλες της τις μορφές κάνοντας ειδική αναφορά στην ενότητα «Μετέωρα», όπου φύση, πνευματικότητα και τέχνη συνέθεσαν ένα εκπληκτικό σύνολο, μετέωρο φωτός και σκιάς.

Ένα πλούσιο αφιέρωμα, σε όλες τις «λεπτομέρειες του μαύρου» ενός έργου άγνωστου στους περισσότερους από εμάς μιας δημιουργικής ζωής που συμπυκνώνεται σε μια φράση του ίδιου του καλλιτέχνη: «Δεν υπάρχει ευτυχία. Είσαι ευτυχισμένος στην προσπάθεια που κάνεις να δημιουργήσεις κάτι. Στη ζωή πρωτανεύει κυρίως ο πόνος. Ο άξονας της ζωής κινείται μεταξύ πόνου και ανιάς. Ή θα πονάς ή θα ανιάς. Το να χασκογελάς δεν έχει νόημα. Το να δημιουργείς έχει νόημα».

Λαογραφικό μουσείο σε καφενέ

Για τη λαογραφική συλλογή του Παντελή Καραλή στη Χώσεψη έγραψε ο Γιώργος Τζεδάκις στην Ελευθεροτυπία, την Τετάρτη 11 Σεπτεμβρίου. Για το ζωντανό καφενείο-μουσείο που κερνάει καφέ και ιστορία, για το μεράκι του συλλέκτη, για τα ίδια τα εκθέματα (μια από τις καλύτερες περιφερειακές συλλογές αντικειμένων λαϊκής τέχνης και ζωής), για την αναγκαιότητα της άμεσης μεταστέγασης και συντήρησής τους, παραθέτοντας τέλος το διάλογο μεταξύ της αείμνηστης Μελίνας Μερκούρη, του Γιάννη Αλευρά και του Θανάση Κονταξή, όταν σε επερώτηση του τελευταίου η Μελίνα είχε προσπαθήσει να βρει μια λύση για την περίπτωση του «εκκεντρικού», όπως τον αποκαλούσε, Καραλή, λέγοντας ότι «το υπουργείο πιστεύει πάρα πολύ στην πολιτιστική αποκέντρωση και σε ανθρώπους σαν τον κ. Καραλή...»

Ασημένιο φυλαχτό, με παράσταση του Αγ. Γεωργίου, από τη συλλογή Π. Καραλή

Μέχρι τώρα βέβαια δεν έχει αλλάξει τίποτα, εκτός από την εντυπωσιακή αύξηση

του ρυθμού αναπαραγωγής του ξυλοφάγου σαρακιού. Μια επίσκεψη στο σημερινό υπουργό Πολιτισμού για την ενημέρωσή του εκ μέρους του περιοδικού του Συλλόγου και της Κοινότητας είναι επιβεβλημένη.

Ο τοπικός τύπος για το «Χάος και Όψη»

Από τη στήλη «Επισημάνσεις» της εφημερίδας Ηχώ της Άρτας, του Σαββάτου 27 Ιουλίου, αντιγράφουμε:

«Με ένα πολύ ενδιαφέρον αφιέρωμα στους καπετάνιους των Τζουμέρκων, τους Κουτελιδαίους, κυκλοφόρησε το 13ο τεύχος του περιοδικού «Χάος και Όψη», που εκδίδει ο Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας στην Αθήνα «Ο Άγιος Κοσμάς» σε συνεργασία με το Σύλλογο της Άρτας «Ο Άγιος Γεώργιος».

Ειδικά το τεύχος αυτό έχει ιστορικό ενδιαφέρον για την περιοχή μας, αφού περιλαμβάνει πολλά στοιχεία για τη δράση των Αρτινών Κουτελιδαίων, στην περίοδο που οι Έλληνες προσπαθούσαν να αποτινάξουν το ζυγό των Τούρκων.

(...) Κι επειδή ο Υφυπουργός Παιδείας κ. Πασχαλίδης είχε μιλήσει εδώ και καιρό για μάθημα τοπικής ιστορίας στα σχολεία κάθε περιοχής, ας έχει υπ' όψη του την εργασία του Χρήστου Μ. Καραλή για τους Κουτελιδαίους.

Ιωάννα Παππά-Παπαγεωργίου

ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ ΣΤΗΝ ΑΡΤΑ το Δεκέμβρη του 1946, ενώ η καταγωγή της είναι από τη Χώσση. Πέρασε δύσκολα παιδικά χρόνια με τη μητέρα της Βαγγελή και τον

αδελφό της Λευτέρη. Τον πατέρα της, Κώστα Παππά, τον γνώρισε σε ηλικία 6 ετών, ύστερα από φυλακίσεις και εξορίες λόγω της συμμετοχής του στον εμφύλιο. Σε ηλικία 10 ετών μεταναστεύει με την οικογένειά της στην Αθήνα για αναζήτηση καλύτερης τύχης.

Αποφοιτά από το 8ο Γυμνάσιο Θηλέων και σπουδάζει στο Μικρό Πολυτεχνείο Πολιτικός Μηχανικός. Από τα πρώτα φοιτητικά της χρόνια γνωρίζει το Γιώργο Παπαγεωργίου, τον οποίο παντρεύεται το 1973. Αποκτούν μαζί τρία παιδιά, την Ολυμπία, το Γιάννη και τον Κώστα, τα οποία σπουδάζουν και τα τρία στο Πολυτεχνείο.

Ως ελεύθερος επαγγελματίας ασχολείται με τη Μελέτη και Επίβλεψη Κτιριακών Έργων, εργασία που της απέφερε επαγγελματική και κοινωνική καταξίωση.

Παρ' όλα τα προβλήματα υγείας που είχε αντιμετωπίσει εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών στα παιδικά της χρόνια, ο θάνατός της –20 Ιουλίου 1996– ήταν απροσδόκητος, συγκλονίζοντας την οικογένειά της, τους συγγενείς και φίλους της.

Ήταν συμπαθής και αγαπητή σε όλους. Καλή μητέρα και καλή σύζυγος, γι' αυτό και το κενό που αφήνει η απουσία της δεν αναπληρώνεται.

Στη μνήμη της ανεψιάς μου Ιωάννας Παππά-Παπαγεωργίου, της αξιόλογης μηχανικού, της υπέροχης μητέρας τριών εξαιρετικών παιδιών, στέλνω για ενίσχυση του περιοδικού «Χάος και Όψη» το ποσό των 100.000 δρχ.

η θεία της Λίτσα Λαμπράκη-Νάση

Στη μνήμη της Ιωάννας Παππά-Παπαγεωργίου κατατέθηκαν τα εξής ποσά:

Οικογ. Παπαγεωργίου Γεωργίου	100.000 δρχ.
Οικογ. Παππά Ελευθέριου	50.000 δρχ.
Οικογ. Αγγέλη Χρήστου	30.000 δρχ.
Οικογ. Κουτσοσπύρου Μαρίας	5.000 δρχ.
Αθανασίου Έλλη	10.000 δρχ.
Από φίλους της οικογένειας	25.000 δρχ.
Οικογ. Σούσου Γεωργίου	25.000 δρχ.
Οικογ. Αγγέλη Βασιλείου	30.000 δρχ.
Οικογ. Παππά Χρήστου	20.000 δρχ.
Ψυχογιός Γεώργιος και Ευφροσύνη	15.000 δρχ.
Νταβαντζή Ουρανία	15.000 δρχ.
Σούσος Μιχάλης	20.000 δρχ.

Επίσης οικονομική ενίσχυση στο περιοδικό «Χάος και Όψη» συνεισέφεραν οι:

Οικογ. Χριστογιώργου Μιχαήλ και Στέλιου	30.000 δρχ.
Πουρναράς Παύλος	10.000 δρχ.

Ο Χρήστος Καραλής προσέφερε στο περιοδικό 30.000 δρχ. αντί μνημοσύνου των γονιών του Μάρκου και Αλεξάνδρας

Βασίλης Γ. Αγγέλης

Θερινές πολιτιστικές αναφορές του Συλλόγου μας στη Χώσεψη

ΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΙΧΑΝ προγραμματίσει οι Σύλλογοι Αθήνας και Άρτας για το καλοκαίρι στο χωριό μας (αιμοδοσία, ρεμπέτικη βραδυά, πανηγύρι στο βουνό) πραγματοποιήθηκαν με επιτυχία.

Ιδιαίτερη υπήρξε η ανταπόκριση στο κάλεσμα για εθελοντική αιμοδοσία. Γι' αυτή, όπως και για τη γενικότερη συμμετοχή των συγχωριανών μας στις εκδηλώσεις, τους ευχαριστούμε θερμά!!

Ανακοίνωση

• Υπενθυμίζουμε στους αγαπητούς φίλους του περιοδικού «Χάος και Όψη» ότι η συνδρομή του καθένα μας είναι απαραίτητη για τη συνέχιση της έκδοσής του.

• Τα εμβάσματα προς το Σύλλογο και το περιοδικό παρακαλούμε να αποστέλλονται προς τον

Βασίλη Γ. Αγγέλη
Φαιδριάδων 129, 113 64 Αθήνα

γράμμα από ένα νησιώτη

Αγαπητοί φίλοι και φίλες

Χαίρομαι πολύ που επικοινωνώ, για άλλη μια φορά, μαζί σας. Δεν έχει περάσει πολύς καιρός από το προηγούμενο γράμμα μου. Έχουν όμως γίνει πολλά.

Η κηδεία του Α. Παπανδρέου, μια σειρά από συνέδρια ή συνδιασκέψεις σε όλα τα κόμματα, μετά καλοκαίρι, διακοπές, η κηδεία της Αλίκης, το πανηγύρι του Πατροκοσμά, ύστερα αιφνίδιες εκλογές, έκτακτες ανακλήσεις αδειών των υπαλλήλων, έκτακτο φθινοπωρινό ταξιδάκι στο χωριό για να ψηφίσουμε, αλλαγή της σύνθεσης των κομμάτων στη νέα βουλή, παραίτηση Εβερτ και εκλογή νέου Προέδρου στη ΝΔ, που είναι ο ... παλιός, φθινόπωρο, πρωτοβροχια, τρύγος, ετοιμότητα για καζανώματα και τσίπουρο, και άλλα πολλά.

Και εμείς; Η ψυχούλα μας; Πού είμαστε εμείς; Είμαστε καλά μετά από τόσο τρέξιμο; Αυτό το φθινόπωρο μοιάζουν όλα σαν τοπίο μετά τη μάχη. Ας κάνουμε λοιπόν έναν μικρό απολογισμό.

Πολιτικά, όλοι λίγο πολύ πρέπει να είμαστε ευχαριστημένοι, εκτός ίσως από τους ψηφοφόρους της ΠΟΛΑΝ που έμεινε εκτός Βουλής, όπως το 1993 ο ΣΥΝ, που όμως τώρα τα κατάφερε και μάλιστα καλά. Το ΠΑΣΟΚ έπεσε αλλά ήρθε πρώτο κόμμα και έχει αυτοδυναμία, η ΝΔ δεν έπεσε παρά ελάχιστα αλλά ήρθε δεύτερη. Φαίνεται ότι η κεντροδεξιά πέφτει (ΝΔ και ΠΟΛΑΝ), το κέντρο πέφτει (ΠΑΣΟΚ), η κεντροαριστερά ανεβαίνει (ΔΗΚΚΙ, ΣΥΝ, ΚΚΕ). Τι γίνεται; Συνολική μετατόπιση του πολιτικού φάσματος; Και αυτό που συνέβη στους Μελισσουργούς τι ήταν; 100% Τσοβόλας!

Στο σπίτι ανακατωσούρα και οικονομικό σφίξιμο. "Τώρα βρήκε να χαλάσει και αυτό;" μου λένε όλο και περισσότεροι φίλοι για το ψυγείο, το αυτοκίνητο, την καφετιέρα ή το πλυντήριο τους.

Στην υγεία, εκείνο το συναχάκι που μας γυροφέρει είναι η καλύτερη (!) περίπτωση. Το μεγάλο πρόβλημα είναι τα τρία κιλά που πήραμε παραπάνω, μετά από ένα καθιστικό καλοκαίρι. Ακόμα και οι εκλογές ήταν ... του καναπέ! Και τώρα πώς τα χάνουμε;

Το κυριώτερο όμως είναι πως δεν πολυέχουμε κέφι, πως είμαστε κουρασμένοι χωρίς να έχουμε κουραστεί. Νιώθετε και εσείς έτσι ανόρεχτα αυτό το φθινόπωρο; Και τί να κάνουμε; Να αποτραβηχτούμε λιγάκι; Να πέσουμε με τα μούτρα στη δουλειά; Να πάμε να τα σπάσουμε στα μπουζούκια; Να μαζέψουμε ξύλα για το τζάκι;

Μπά! Μάλλον δεν ξέρουμε να ζούμε και να συζητάμε ήπια, και δεν ξέρουμε πώς

να εκφράσουμε όλον αυτό το σκεπτικισμό με τα εθνικά, τα οικονομικά, τη λιτότητα, την αβεβαιότητα για το μέλλον. Γιαυτό θα πρότεινα γρήγορα να συναντηθούμε. Όχι για γλέντια ή για πολλά-πολλά. Απλώς να βρεθούμε μαζί, να κάνουμε παρέα, κι ας μην πούμε τίποτα. Ας σκεφτούμε, ας φανταστούμε, ο καθένας μόνος του και όλοι μαζί.!

Από μια άποψη έχει ενδιαφέρον αυτή η νέα περίοδος. Και εμείς πρέπει να είμαστε εδώ, και όχι παραιτημένοι. Γιαυτό κράτα καλά ΧΑΟΣ και ΟΨΗ! Έχεις πολύ μέλλον μπροστά σου, και σημαντικό ρόλο να παίξεις για να μην διαλυθεί, αλλά αντίθετα να ανασυγκροτηθεί, η τοπική κοινωνία του χωριού.

Και πάνω από όλα, υγεία! Όλα τα άλλα βρίσκονται.

Καλό κουράγιο, γιατί έρχεται και χειμώνας!

Ηλίας Γιαννίρης